

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Факультет педагогічної освіти

Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

ІВАНУХА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Магістерська робота

галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»

Науковий керівник:

доц. кафедри загальної педагогіки

та педагогіки вищої школи,

канд. пед. наук, доцент

БЛЯКОВСЬКА О. О.

Львів – 2020

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ВИЩА ОСВІТА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	13
1.1. Проблеми та пріоритети розвитку національної системи освіти....	13
1.2. Сучасні підходи до розуміння понять «якість освіти» та «якість вищої освіти».....	19
1.3. Якість освіти в контексті інноваційного розвитку вищої школи України.....	29
Висновки до першого розділу.....	38
РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ – ПРІОРИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ	39
2.1. Європейський досвід забезпечення якості вищої освіти.....	39
2.2. Нормативно-правове забезпечення якості вищої освіти в Україні....	48
2.3. Шляхи й умови забезпечення якості вищої освіти	55
Висновки до другого розділу.....	64
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

АНОТАЦІЯ

Івануха Т. В., студентка магістратури Львівського національного університету ім. Івана Франка, спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки», кваліфікація «Магістр освітніх, педагогічних наук. Професіонал з управління та експертизи освітнього простору. Викладач»
Львів, 2020 рік

УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Важливим показником розвитку суспільства є наявність кваліфікованих фахівців із вищою освітою. В сучасному глобалізованому світі саме вища освіта слугує своєрідним індикатором якості суспільного життя. У зв'язку із цим на сучасному етапі розвитку освітньої галузі постає важлива проблема забезпечення якості вищої освіти. Актуальність обраної теми полягає у необхідності проведення нових досліджень з питань визначення шляхів та обґрунтування умов забезпечення якості вищої освіти в Україні, яка постійно перебуває у процесі свого якісного реформування, оновлення, у контексті інноваційного розвитку вищої школи, інтерпретації та порівняння різних понять та категорій під час вивчення передового європейського досвіду та кращих освітніх практик, нормативно-правових умов функціонування, визначення нових можливостей і перспектив розвитку. З огляду на це, наша робота була спрямована на розв'язання актуальної проблеми – забезпечення якості вищої освіти в Україні.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його матеріали можуть практично використовувати викладачі, державні управлінці, методисти для вивчення різних підходів щодо організації процесу забезпечення якості вищої освіти у закладах вищої освіти України.

У роботі визначено та обґрунтовано основні чинники та шляхи щодо забезпечення якості вищої освіти в Україні, відповідно об'єкт – система вищої

освіти України, а предмет – організаційно-педагогічні умови забезпечення якості вищої освіти в Україні.

У першому розділі розглянуто проблеми та пріоритети розвитку національної системи освіти; окреслено сучасні підходи до розуміння понять «якість освіти» та «якість вищої освіти»; представлено якість освіти в контексті інноваційного розвитку вищої школи України.

У другому розділі подано європейський досвід забезпечення якості вищої освіти; схарактеризовано нормативно-правове забезпечення якості вищої освіти в Україні; окреслено шляхи й організаційно-педагогічні умови забезпечення якості вищої освіти.

Структура і обсяг роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел (61 позиція). Загальна кількість сторінок – 73, з них 67 сторінок основного тексту.

Ключові слова: вища освіта України, якість освіти, забезпечення якості освіти, інноваційний розвиток, європейський досвід забезпечення якості освіти.

ABSTRACT

T.V. Ivanukha, student of Master's Degree Program of Ivan Franko National University of Lviv, specialty 011 "Education and Pedagogical Sciences", qualification "Master of Education and Pedagogical Sciences". Specialist in Management and Assessment of Educational Environment. Lecturer"
Lviv, 2020

CONDITIONS FOR ENSURING QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

An important indicator of the development of society is the availability of qualified specialists with higher education. In today's globalized world, it is higher education that serves as an indicator of the quality of public life. In this regard, at the present stage of development of the education sector, an important problem of ensuring the quality of higher education arises. The relevance of the chosen topic lies in the need for new research to identify ways and justify the conditions for the quality assurance of higher education in Ukraine, which is constantly in the process of its quality reform and renewal, within the context of innovative development of higher education, interpretation and comparison of different concepts and categories during the study of advanced European experience and best educational practices, regulatory environment, identification of new opportunities and development perspectives. Our work, therefore, is aimed at solving an urgent problem, namely ensuring the higher education quality in Ukraine.

The practical significance of the research is based on the fact, that its materials can be used in practice by teachers, government officials and methodologists to study different approaches to organizing the process of ensuring the quality of higher education in higher education institutions of Ukraine.

The paper identifies and substantiates the main factors and ways to ensure the quality of higher education in Ukraine; accordingly, the object is the system of higher

education in Ukraine and the subject is the organizational and pedagogical conditions for quality assurance of higher education in Ukraine.

The first chapter examines the problems and priorities of the national education system, outlines modern approaches to understanding the concepts of "quality of education" and "quality of higher education" and presents the education quality in the context of innovative development of higher education in Ukraine.

The second chapter elaborates on the European experience of quality assurance in higher education, provides the characteristics of regulatory and legal support for ensuring the quality of higher education in Ukraine and outlines the ways and the organizational and pedagogical conditions for ensuring the quality of higher education.

Structure and scope of the work: the paper consists of an introduction, two chapters, a conclusion and references (61 items). The total number of pages is 73, including 67 pages of the main text.

Key words: higher education in Ukraine, quality of education, quality assurance of education, innovative development, European experience in ensuring the quality of education.

ВСТУП

Важливим показником розвитку суспільства є наявність кваліфікованих фахівців із вищою освітою. В сучасному глобалізованому світі саме вища освіта слугує своєрідним індикатором якості суспільного життя, постійно викликаючи різноманітні дискусії та суперечки.

У зв'язку із цим на порядок денний постає проблема забезпечення якості вищої освіти, адже часто здобуття необхідної кваліфікації перетворюється у банальну «гонитву за дипломом» та потрібними оцінками.

Для розуміння того, що ми вкладаємо у поняття «якість освіти», мають значення три різних оцінки, відображені у поглядах багатьох українських науковців, педагогів-практиків, методистів:

1. Вища освіта в Україні дедалі більше зазнає кардинальних реформ та якісних змін, наближаючись до кращих європейських зразків та стандартів.

2. Вища освіта України перебуває у стані стагнації, коли будь-яка реформа здійснюється половинчато, не доводиться до свого логічного завершення, що зумовлює, з одного боку, розпорошеність зусиль, а з іншого – «середньовічний консерватизм» та розчарування у будь-яких спробах модернізації освіти взагалі.

3. Вища освіта в Україні продовжує процес деградації, зумовлений різними об'єктивними та суб'єктивними чинниками, зокрема, постійним падінням економіки, некомпетентними чиновниками, частою зміною владних структур, відтоком перспективної молоді за кордон, нестачі кваліфікованих кадрів тощо.

Порушену проблематику у процесі наукових пошуків вивчали вітчизняні та зарубіжні дослідники, які зосереджували свої наукові пошуки у наступних контекстах:

- перехід до інформаційного суспільства, «суспільства знань», значне розширення масштабів міжкультурної взаємодії;

- генеза самого поняття «якість освіти» та особливостей її становлення (О. Біляковська, В. Лунячек);
- аналізу якості вищої освіти крізь призму європеїзації та інтернаціоналізації (Бабин І., Дебич М., С. Іванова, Г. Клімова, Ю. Лігум, Т. Шамова);
- діагностування та особливостей оцінювання якостей вищої освіти (В. Беспалько, В. Гуменюк та ін.);
- внутрішнього забезпечення якості вищої освіти ві Україні у контексті інноваційного розвитку (Н. Сидоренко, Д. Ткач, Т. Шамова, П. Яременко);
- визначення показників та індикаторів якості вищої освіти, ринку освітніх послуг (Т. Антонюк, Т. Давиденко);
- якості освітнього процесу та його моніторингу (Н. Бутова, Ю. Конаржевський, О. Локшина, Т. Лукіна, В. Симонов);
- нормативно-правових аспектів забезпечення якості вищої освіти (Н.Опар, Л. Пшенична, В. Уложенко);.

Питання забезпечення якості освіти у ЗВО часто відображають реальний стан речей у роботі закладу вищої освіти, слугують своєрідним лакмусовим папірцем у забезпеченні організаційної, методичної та навчальної діяльності

Запровадження різних методик оцінювання якості освіти передбачає розроблення й запровадження широкого спектру навчальних стратегій для більш гнучкого реагування на розмаїття потреб студентів ЗВО.

Своєрідною ілюстрацією змін у сфері вищої освіти України, які зумовили виникнення посиленого інтересу до проблеми якості, може бути аналіз етапів її розвитку.

Зокрема, на так званому «проміжному етапі» (70-80-і рр. ХХ ст.) відбувається екстенсивний розвиток вищої освіти, – збільшення кількості науковців та кількості досліджень, що створювало умови для накопичення та

узагальнення наукової інформації. Це стимулювало передумови для майбутніх принципових змін у вищій освіті України.

Наступний, етап становлення (90-і рр. ХХ ст.) в Україні почався після проголошення її незалежності, коли у державі відроджуються кращі надбання та досвід систем радянської вищої освіти, а також активно впроваджуються досягнення країн Європи. У цей час науковці звертають увагу на конструювання та інтеграцію змісту навчання, розробку стандартів вищої педагогічної освіти, що знаменує початок формування нової парадигми, орієнтованої не на знання, уміння та навички, а на розвиток особистості на основі знань, умінь та навичок.

Відбувається відмова від єдиної та одноманітної моделі навчання та формуються єдині методологічні засади нової парадигми освітнього процесу, що передбачають: орієнтацію навчання на розвиток особистості; рівневу та профільну диференціацію; демократичність та гуманістичність освіти; цілісне психолого-педагогічне проектування навчального процесу, освітнього середовища; технологічність та варіативність [32, с. 152–153].

Євроінтеграційний етап (з 2000 р. і донині) був відзначений знаковими подіями у вітчизняній вищій освіті, зокрема, приєднанням України у 2005 р. до Болонського процесу, що призвело до інтеграції системи української вищої освіти у загальноєвропейську, хоча і з певними застереженнями: недостатньою мобільністю викладачів та студентів, автономією вишів, зменшенням кількості аудиторних годин та збільшення частки самостійної роботи тощо. Згодом було завершено перехід на двоциклічне навчання у системі «бакалавр-магістр», запроваджено академічну свободу студентів [32, с. 153], а також звернено особливу увагу на питання якості вищої освіти.

Водночас сучасні дослідження застерігають про надзвичайну складність реформування освітньої галузі, адже «надмірна концентрація влади в руках центральних органів, відсутність координації між різними центрами управління освітою, дублювання повноважень спричиняють непослідовність кроків та

гальмують виконання завдань різних стратегічних документів державної ваги» [55, с. 65].

Для розуміння якості освіти мають значення декілька ключових аспектів, котрі були предметом вивчення багатьох українських науковців, педагогів-практиків, методистів, психологів:

1. *Якість освіти – це соціальна категорія, зумовлена оцінками, які визначають різні аспекти результативності освітнього процесу у суспільстві у сенсі відповідності його вимогам щодо розвитку та формування громадянських, особистісних умінь, професійних компетентностей особистості* (С. Шишов, В. Кальней, В. Казаков);

2. *Якість освіти відображає особливості функціонування певної системи освіти. У такий спосіб якість освіти є своєрідним показником, індикатором, за яким визначається ефективність функціонування системи освіти будь-якої країни на певному етапі її розвитку* (М. Тализін, П. Яременко та ін.);

3. *Якість освіти створює умови для узгодження з результатом освіти та співвіднесенням мети з результатами навчання, адже вона є відповідністю результатів навчання вимогам, які встановлені законодавством України, відповідним освітнім стандартом або ж договором про надання освітніх послуг* (М. Поташник, В. Полянський);

4. *Якість освіти вимагає підвищеної уваги до єдності процесуальної та результативної складових, коли якість освіти можна визначити у єдності процесу (діяльності) і якості результату* (В. Панасюк, А. Субетто, Л. Третьяков та ін.).

Зауважимо, що система управління якістю освіти сучасного ЗВО являє собою елемент загальної системи управління, який забезпечує якість послуг та проходить відповідну сертифікацію за міжнародними стандартами ISO, що спираються на вісім базових принципів:

- орієнтація на споживача;
- лідерство керівництва;

- залучення всього персоналу;
- процесний підхід;
- системний підхід до управління;
- безупинне вдосконалення;
- прийняття рішень на основі фактів;
- взаємовигідні відносини з постачальниками [3, с. 37].

Актуальність обраної теми полягає у необхідності проведення нових досліджень з питань визначення шляхів та обґрунтування умов забезпечення якості вищої освіти в Україні, яка постійно перебуває у процесі свого якісного реформування, оновлення, у контексті інноваційного розвитку вищої школи, інтерпретації та порівняння різних понять та категорій під час вивчення європейського досвіду, нормативно-правових умов функціонування, визначення нових можливостей і перспектив розвитку.

Об'єкт дослідження – система вищої освіти України.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови забезпечення якості вищої освіти в Україні.

Мета дослідження – здійснити аналіз сучасного стану та функціонування вищої освіти України у контексті забезпечення її якості, обґрунтувати умови забезпечення якості вищої освіти.

Завдання дослідження:

1) проаналізувати наукові джерела з проблеми дослідження, розкрити сутність вищої освіти як соціального інституту, виявити актуальні проблеми вищої школи;

2) здійснити теоретичну ідентифікацію поняття «якість вищої освіти» у вітчизняній та зарубіжній теорії та практиці;

3) охарактеризувати сучасний рівень і стан забезпечення якості вищої освіти в Україні у контексті європейського досвіду.

4) визначити особливості нормативно-правового забезпечення якості вищої освіти в Україні.

5) обґрунтувати організаційно-педагогічні умови та шляхи забезпечення якості вищої України.

У роботі було використано наступні **методи дослідження**:

- аналіз і синтез – з метою вивчення сучасного стану дослідження у науково-педагогічній літературі, узагальнення напрямів та підходів досліджуваної проблеми;
- індукція й дедукція – для аналізу різних фактів і понять дослідження щодо виявлення стану забезпечення якості вищої освіти в Україні;
- вивчення та аналіз передового педагогічного досвіду для виявлення актуальних тенденцій забезпечення якості вищої освіти в Україні;

Теоретичне значення дослідження впливає з важливих завдань забезпечення якості вищої освіти у вітчизняних ЗВО у сенсі відповідності сучасним європейським нормам та стандартам, розкриття інноваційного потенціалу, можливостей кадрового забезпечення.

Практичне значення дослідження виходить з того, що його матеріали можуть практично використовувати викладачі, державні управлінці, методисти для вивчення різних підходів щодо організації процесу забезпечення якості вищої освіти у закладах вищої освіти України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи частково висвітлено у збірці матеріалів XVI Міжфакультетських студентських наукових конференцій «Актуальні проблеми української освіти» (Випуск 13), опубліковано тези доповіді «Забезпечення якості вищої освіти: європейський та національний рівень».

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел (61 позиція). Загальна кількість сторінок – 69, з них 63 основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ВИЩА ОСВІТА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

1.1. Проблеми та пріоритети розвитку національної системи освіти

У сучасних умовах високотехнологічного інформаційного суспільства, коли якість людського потенціалу, рівень освіченості та культури набувають вирішального значення для соціального й економічного поступу країни, освіта стає одним із найважливіших факторів, що забезпечують сталий розвиток країни. Саме освіта значною мірою обумовлює завтрашній день світової спільноти, у якій зростає розуміння ролі освіти як інструмента стійкого розвитку та забезпечення добробуту людей [4].

Згідно з результатами щорічного звіту ООН зауважено, що конкурентоспроможність країн світу у XXI ст. визначатиметься не природними і навіть не фінансовими ресурсами, а кваліфікацією робочої сили. Як наслідок розвинені країни світу (зокрема, Японія), що претендують на світове лідерство, оголошують про готовність переходу до обов'язкової вищої освіти. Тому головною метою кожного закладу вищої освіти (далі – ЗВО) повинна стати великомасштабна діяльність із підвищення освітнього рівня нації, оскільки, як зауважують науковці, незворотність реформ можлива тільки при підготовці не менше 25% працездатного населення до нових соціально-економічних умов [12, с. 17].

Вища освіта, як «вершинна стадія багаторічного формування працівника-професіонала» [27, с. 99], здобувається переважно у вищих навчальних закладах (ВНЗ), тобто в освітніх чи освітньо-наукових установах, які відповідно до наданої ліцензії реалізують освітньо-професійні програми вищої школи за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Вони забезпечують навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання,

інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснюють наукову та науково-технічну діяльність [18, с. 100].

Сучасне суспільство стає все більш людино центрованим. А отже, індивідуальний розвиток особистості за таких умов є, з одного боку, основним показником прогресу, а з іншого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Тому найбільш пріоритетними сферами у XXI ст. стають наука – як сфера, що продукує нові знання, та освіта – як сфера, що олюднює знання та насамперед забезпечує індивідуальний розвиток людини. Країна, що забезпечує пріоритетний розвиток цих сфер, зможе претендувати на гідне місце у світовій спільноті та бути конкурентоспроможною [34].

Основні фактори, що зумовлюють різні характеристики якості освіти в Україні, можна поділити на внутрішні (пов'язані з викривленим сприйняттям і впровадженням ЗВО положень кредитно-модульної системи, що не сприяють підвищенню рівня знань студентів) і зовнішні (пов'язані з впливом держави на систему освіти).

Зокрема, до внутрішніх можуть бути віднесені такі фактори [50]:

1. Підвищення обсягу матеріалу, відведеного на самостійне опрацювання. Фактично понад 50-60% матеріалу навчальної програми відводиться на самостійне опрацювання. Самостійна робота студентів у більшості ЗВО України, на переконання багатьох фахівців, виступила чи не основним фактором зниження рівня знань студентів, оскільки зводиться здебільшого до написання конспектів, пошуку рефератів у Інтернеті тощо, оскільки згідно з кредитно-модульною системою – рейтингова оцінка студентів виставляється з урахуванням усіх навчальних здобутків і зокрема має три складові (модулі) – лекційний, практичний і самостійний. Зважаючи на те, що оцінка має середньозважений характер, найбільшу вагу має самостійний модуль, оскільки на нього відводиться найбільше академічних годин навантаження.

2. Накопичувальна система оцінок. За цієї системи заліки та екзамени втратили свою роль, адже фактично легалізовано знайому ще з радянських

часів систему «автоматів», коли кращим студентам виставлялися оцінки без їх присутності на екзамені. Таким чином, результати екзамену можуть залежати від окремих викладачів та адміністрації навчального закладу. Особливістю є також те, що оцінка не так давно має середньозважене вираження. Тобто оцінка знань і навчальних досягнень студентів визначається за формулою, що враховує кількість годин, відведених на той чи інший вид робіт, і має три складові блоки – самостійний, теоретичний і практичний. Цей пункт робить обов'язковим для студентів відвідування всіх навчальних занять (лекцій, практичних занять, колоквіумів), оскільки кожен із так званих видів робіт має бути оцінений, хоча з точки зору педагогіки вищої школи лекція виступає лише однією з форм викладення дидактичного матеріалу.

3. Невідповідність дисциплін, які викладають в Україні, європейським, а також перспектива взаємозарахування навчальних досягнень між різними навчальними закладами як усередині України, так і в Європі. Такі заходи повинні були сприяти мобільності студентів між вищими навчальними закладами в межах ЄС, спрощенню можливості працевлаштування студентів, підвищенню якості освіти, урахуваючи вимоги часу, у тому числі ринкової економіки та все більшого прикладного характеру знань.

4. Україна уклала численні міжурядові міжнародні угоди про взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені та вчені звання. Проте кількість ЗВО нашої держави, які запровадили спільні програми та присвоюють національно визнані ступені спільно з вишами інших країн, становить лише 3% загальної кількості українських вищих навчальних закладів [8].

5. Номінальна автономія українських ЗВО. Автономія ЗВО, як, наприклад, у державах ЄС і США, в Україні існує тільки на папері. У цивілізованих країнах така автономія визначається перш за все економічною незалежністю закладів від держави, конкурентними засадами існування вищої школи, поєднанням наукових засад існування та наданням послуг вищої освіти. В Україні ж держава виступає замовником освітніх послуг і формує стандарт

вищої освіти. Проте, ураховуючи, що У сучасних умовах попит на фахівців визначають роботодавці, а не держава, спеціальності та рівень підготовки випускників, в першу чергу, повинні влаштовувати роботодавців.

До зовнішніх факторів, що знаходяться у межах компетенції державного управління, належать такі:

1. Низькі обсяги фінансування з державного бюджету. Державне фінансування вищої освіти та науки в Україні є вкрай незадовільним і не відповідає вимогам і нормам законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту». Відповідно держава втрачає передові позиції щодо рівня освіченості громадян, скорочуються масштаби та рівень якості підготовки науково-педагогічних кадрів, помітно погіршуються умови для творчої роботи вчених і викладачів [52].

Закони України про освіту та науково-технічну діяльність чітко визначають відсоток ВВП, який повинен виділятися на освіту та науку. Ці показники, відповідно, дорівнюють 10 і 1,7%. Залишковий принцип державного фінансування науки та освіти в обсязі 0,3-0,5% ВВП є однією з основних причин відсталості української науки. Адже, якщо в державі на науку припадає менше 2% ВВП, розпочинаються руйнівні процеси не лише в самій науці, а й економіці та суспільстві. Для прикладу цей показник становить 3,5% у Ізраїлі, 2,75% – у Японії, 2,05% – у США. Про абсолютну величину вкладень тут не йдеться. Така ситуація визначає відповідну віддачу та відповідні наслідки, перспективу соціально-економічного розвитку. Тому навіть передбачені Законом України «Про науку і науково-технічну діяльність» 1,7% ВВП не допоможуть розв'язати проблему [52].

2. Незадовільний стан науково-дослідної діяльності ЗВО на сучасному етапі. Світовою практикою доведено, що лише тісне поєднання освіти з наукою є запорукою забезпечення високої якості освіти та належного інтелектуального супроводу державотворення. Це можна визначити як одну з провідних вимог Болонської декларації щодо інтеграції європейської вищої освіти [14].

Нині українська наука, зокрема, наука у ЗВО, перебуває в критичному стані, який не тільки не відповідає потребам сучасної якісної освіти, а й створює реальну загрозу національній безпеці держави. Для більшості учених, які працюють у ЗВО України, наукова діяльність перетворилася на хобі, а викладач-науковець став у кращому разі викладачем-методистом.

3. Низький рівень інноваційності освіти. В усі часи відносно невисокі показники науково-дослідної роботи в Україні були чи не найголовнішою причиною того, що жоден наш університет не зміг увійти до числа 500 найбільш рейтингових університетів світу.

За такої ситуації технопарки чи дослідницькі парки, розвиток яких планується поставити в центр проблеми, реально не допоможуть. Усе залишиться на рівні декларацій, як це було, коли Україна розвивалася або в умовах «перехідної економіки», або «економіки конкурентоспроможної», або «економіки ринкової» [52].

Нам необхідно усвідомити, що освітні послуги – це товар, який постійно оновлюється, на відміну від природних ресурсів. На торгівлі освітніми послугами США, Велика Британія, Австралія, Франція, ФРН, заробляють понад 100 млрд. дол. щорічно. Проте, ці країни здійснюють й великі капіталовкладення в освітню галузь, стимулюючи певні зрушення та зміни.

Виробництво знань є головним джерелом економічного розвитку. Так, у Норвегії та Данії інвестиції в сектор знань становлять 8,3% ВВП; у США – 5,7%, в Індії – 3,5%. Відстаючи від розвинутих країн за інвестиціями в освіту, ми знижуємо її конкурентоспроможність. Необхідно наголосити на тому, що будь-яка країна може стати конкурентоспроможною тільки в тому разі, якщо сировинна економіка зміниться на економіку знань [9], адже відомо про значні успіхи й досягнення тих країн, де освіта утверджувалась як пріоритетна сфера суспільної життєдіяльності й забезпечувалась на рівні усталених світових норм [1, с. 7].

Серед головних причин виникнення проблемних явищ у сфері підготовки фахівців з вищою освітою дослідники визначають: несвоєчасність реагування вищих навчальних закладів на актуальні запити національної економіки; недосконалість організаційно-економічного механізму управління вищою школою як на мікрорівні (окремого вищого навчального закладу), так і на макрорівнях (на державному рівні). Значні невідповідності між попитом і пропозицією праці за окремими спеціальностями та регіонами: чітко простежується надлишкова пропозиція праці за одними спеціальностями при дефіциті фахівців з інших (особливо в сільській місцевості), недосконалість системи перепідготовки та підвищення кваліфікації досвідчених фахівців, що скорочує можливості кадрів до оновлення знань і, відповідно, призводить до зниження їх конкурентоспроможності на вітчизняному і світовому ринках праці [26, с. 67].

Таким чином, пріоритетами розвитку національної системи освіти в Україні у контексті забезпечення її якості повинні стати збільшення державного фінансування цієї галузі, підвищення рівня науково-дослідної діяльності ЗВО та інноваційності освітньої сфери, регулювання реального обсягу самостійної роботи для студентів, накопичувальної системи оцінок у процесі навчання, автономії українських ЗВО.

1.2. Сучасні підходи до розуміння понять «якість освіти» та «якість вищої освіти»

У сучасних умовах розвитку європейської спільноти якість освіти є однією з основних складових освітньої реформи усіх країн-учасниць Болонського процесу. Саме тому забезпечення якості вищої освіти є пріоритетним завданням освітньої політики кожної розвиненої країни.

В «Енциклопедії освіти» зазначено, що якість освіти – комплексна характеристика, яка зображає діапазон і рівень освітніх послуг, що надаються системою освіти відповідно до інтересів особи, суспільства і держави [15]. У Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття, що була прийнята 1998 р. на організованій ЮНЕСКО Всесвітній конференції з вищої освіти, якість у галузі вищої освіти трактується як багатовимірна концепція, яка «повинна охоплювати всі її функції і види діяльності: навчальні й академічні програми; наукові розробки та стипендії; комплектацію кадрами; студентів; будівельні споруди; матеріально-технічну базу; устаткування; роботу на благо суспільства й академічне середовище» [24, с. 203–210].

Сьогодні «якість освіти є основним пріоритетом державної науково-освітньої політики й передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту. На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави», наголошується в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. [Цит. за: 10].

Як зазначає Л. Сігаєва, «якість освіти» як результат діяльності навчального закладу вказує на відповідність рівня підготовки учнів вимогам чинних освітніх програм. Якість освіти – це така сукупність властивостей, що обумовлює його здатність виконувати висунуті суспільством завдання щодо формування та розвитку особистості в аспектах її навченості та вихованості.

Наприклад, «якість» з позиції управління – це рівень досягнення поставлених цілей, відповідність визначеним стандартам, ступінь задоволення очікувань споживача; «якість» як філософська категорія, що визначає сутність об'єкта чи процесу й виступає як цілісна характеристика об'єкта чи процесу; «якість» в загальному вигляді – це відповідність певній меті; «якість» – це сукупність характеристик продукту або послуги; «якість» – це задоволення вимог споживача; «якість» – це відповідність предмета як результату праці деяким заданим стандартам [42, с. 215–216].

Якість освіти є загальновизнаним пріоритетом змін у системі сучасної освіти. Справу ускладнює той факт, що якість освіти також є неоднозначним поняттям., адже уявлення про неї варіюються залежно від культурної традиції, рівня цивілізованості країни, її включення в сучасні глобалізаційні процеси [22, с. 33].

Саме у зв'язку із цим необхідно відзначити, що протягом багатьох десятиліть термін «якість» був співзвучний з поняттям «інтелектуальна перевага», яке визначалося часткою випускників, які вступають до престижних університетів, або кількістю перемог на міжнародних змаганнях. Проте сьогодні якість означає новий зміст освіти, перш за все тому, що студенти здобувають компетентності, необхідні для професійної роботи й повсякденного життя в умовах інформаційного суспільства [22, с. 33].

Відомо, що на розвиток сучасної української освіти впливають тенденції, до яких ми можемо віднести:

- прискорення темпів розвитку суспільства та необхідність підготовки до життя в умовах, що швидко змінюються;
- перехід до інформаційного суспільства, «суспільства знань», значне розширення масштабів міжкультурної взаємодії;
- масове прагнення до здобуття вищої освіти;

- демократизація суспільства та розширення можливостей політичного й соціального вибору;
- динамічний розвиток економіки та зростання конкуренції, зміни у сфері зайнятості [22, с. 148–149].

На думку С. Клепка, школа чи ЗВО, які здатні мотивувати молодих людей до здобуття компетентнісних знань, і пропонують своїм випускникам реальні перспективи працевлаштування можуть вважатися більш високоякісними, ніж ті, які лише надають знання. Якщо за важливий показник якості освіти обов'язок навчальних закладів навчати найбільш важливим компетентнісним знанням і навичкам, то тоді визначення і добір останніх постає одним із найбільш складних завдань освітньої політики, спрямованої на підвищення якості освіти [22, с. 33–34].

Дослідники справедливо зазначають про існування плутанини у визначенні поняття «якість освіти» і пов'язаних з нею понять, коли, зокрема, найчастіше використовують лише ті показники, котрі пов'язані з характеристикою потенціалу освітнього закладу й результатами освітнього процесу [29, с. 23].

Приміром, на думку Ю. Лігум, якісна освіта передбачає такі складові:

- освітнє середовище, що має бути здоровим, безпечним, забезпеченим ресурсами й сприятливими умовами;
- зміст освіти, який зображено у відповідних навчальних програмах і матеріалах для опанування базових знань, набуття умінь і навичок;
- навчальний процес, спрямований на розвиток і формування особистості;
- результати, які охоплюють знання, вміння та особистісну позицію й пов'язані з національними завданнями в галузі освіти [29, с. 23].

Більш широкий аналіз дефініції «якість освіти» дозволяє виділити широке і вузьке тлумачення цього поняття. У широкому сенсі якість освіти розуміють

як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти. Якщо за основу означення взяти вимоги міжнародного стандарту якості, що регламентує поняття якості продукції і послуг, то його можна інтерпретувати як сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу або його результату, які надають їм здатність задовольняти освітні потреби всіх суб'єктів навчально-виховного процесу – учнів і студентів, їхніх батьків, викладачів, роботодавців, управлінців тощо, тобто державу і суспільство загалом [Цит. за: 10].

Чимало авторів визначають якість освіти у контексті якості функціонування системи освіти (М. Тализін, П. Яременко та ін.), як соціальну категорію (С. Шишов, В. Кальней, В. Казаков), пов'язують якість освіти головно з результатом освіти та співвідносять мету з кінцевим результатом (М. Поташник, В. Полянський), розуміють її у єдності процесуальної та результативної складових (В. Панасюк, А. Субетто, Л. Третьяков та ін.). тобто у єдності якості процесу (діяльності) і якості результату.

На думку М. Тализіна, якість освіти є складною категорією, яка має певні властивості та характеризується багатовимірністю, багатоаспектністю та багатопараметричністю [47, с. 28].

Як зазначає П. Яременко, категорія «якість освіти» має полі науковий зміст, будучи предметом вивчення філософії, науки державного управління й менеджменту освіти, психології, політичних наук та інших (які формулюють свою дефініцію категорії якості освіти), але більшістю вчених вона розглядається з позиції педагогіки [56, с. 19].

Наприклад, С. Шишов і В. Кальней розуміють якість освіти як «соціальну категорію, що визначає стан і результативність процесу освіти у суспільстві, його відповідність потребам і очікуванням суспільства (різних соціальних груп) у розвитку і формуванні цивільних, побутових і професійних компетенцій особистості» [54, с. 9].

Так, М. Поташник розглядає якість освіти як «співвідношення мети та результату», міру досягнення цілей за умови, що цілі (результати) задані тільки операційно і спрогнозовані в зоні потенційного розвитку школяра; а також як систему соціально обумовлених показників рівня знань, умінь, досвіду творчої діяльності, ціннісного ставлення до світу тощо [36, с. 33].

На думку В. Полянського, якість освіти випускників являє собою певний рівень знань і умінь, розумового, фізичного і морального розвитку, якого досягли випускники освітньої установи відповідно до планованих цілей навчання і виховання. [35, с. 67].

А. Субетто наголошує, що «якість результату освіти» – це якість особистості, що фіксується через категорії «культури особистості», соціально-громадянську зрілість, рівень знань, умінь, творчих можливостей та вмотивованість, а, отже, є сукупністю якостей освітнього процесу, організованого у тій чи іншій освітній системі [46, с. 63].

Для порівняння наведемо оцінку поняття «якість освіти» польськими науковцями. Нариклад, М. Домброва-Шефлер вказує на різні підходи щодо трактування цієї категорії, зокрема, визначає якість освіти як:

- досконалість (excellence) – припущення того, що університети мають гарантувати високий рівень якості («нульові дефекти» / «zero wad») шляхом проведення внутрішньо придатної системи оцінювання;
- унікальність, що означає, що є відповідність набору мінімальних стандартів;
- адекватність освітнім цілям;
- ефективність/результативність, тобто співвідношення результатів до витрат (вимірювання витрат і результатів);
- трансформацію, а саме якісну зміну через демократизацію системи освіти [57, s. 108] [Цит. за: 6, с. 94].

У контексті якості результату освіти можна говорити також про рівноправність потреб особистості та суспільства, цільових пріоритетів, прогнозованості процесу й результату як складових якості освіти [49, с. 262]; сформованість у людини національних і загальнолюдських цінностей, демократичних переконань, повага до громадянських прав і свобод, традицій та культури інших народів, спроможність орієнтуватися в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, турбота про збереження свого здоров'я, підготовленість до життя у світі, що постійно змінюється [Цит. за: 53, с. 90]; якість результатів освітнього процесу, рівень навчальних досягнень учнів; рівень підготовки та компетентності педагогічних працівників, рівень освітнього середовища (освітніх, фінансових і матеріальних умов навчання), рівень організації методичної служби, рівень компетентності управління тощо [28, с. 5-17].

Ми погоджуємося з висновком О. Біляковської, що якість освіти можна розглядати як сукупність складових, з яких найвагомішими є ті, що визначають рівень знань, навичок, умінь, компетенцій, рівень розвитку особистісних та фахових властивостей, рис, якостей, досягнень. На державному рівні якість освіти – це відповідність освітньої доктрини соціальним вимогам і нормам (стандартам). Водночас можемо розглядати якість освіти як синтетичну категорію, яка зображає всі компоненти і аспекти розвитку та становлення освіти як системи [7, с. 27].

Розглядаючи поняття «якість вищої освіти», зауважимо, що відповідно до наукового підходу, вона охоплює наступні аспекти:

- формування категоріального апарату в галузі вищої освіти;
- усебічний аналіз системи вищої освіти як складної соціальної системи, її основних компонентів, внутрішніх і зовнішніх зв'язків;
- виявлення актуальних структурних моделей якості вищої освіти;
- нормування якості вищої освіти;

- оцінка якості вищої освіти;
- створення моніторингів якості вищої освіти як комплексних систем спостережень стану й змін, оцінки й прогнозу стосовно якості вищої освіти;
- моделювання систем дуального управління якістю у вищій освіті, що забезпечує взаємозалежне управління розвитком систем вищої освіти різних рівнів [30, с. 167].

Відтак, найбільш актуальним колом питань у галузі якості вищої освіти можна визначити: якість підготовки фахівців з вищою освітою; проблеми якості підготовки фахівців з вищою освітою; системне дослідження якості вищої освіти; норми якості вищої освіти; оцінка якості вищої освіти; моніторинг якості вищої освіти; забезпечення якості вищої освіти та управління якістю вищої освіти [30, с. 167–168].

На думку Г. Клімової, під час визначення поняття «якість вищої освіти» слід спиратися на три основні підходи, які знайшли відображення в сучасній науці: об'єктивістський, релятивістський та компетентнісний. Згідно з цим:

- об'єктивістський підхід передбачає, що аналіз якості вищої освіти здійснюється на підставі розгляду вхідних параметрів освітньої системи ВНЗ (професійного рівня викладачів, рівня матеріально-технічного забезпечення, рівня знань студентів на початковому етапі навчання тощо), і вихідних параметрів (рейтингу випускників, можливості працевлаштування тощо);
- релятивістський підхід спирається на досягнення цілей навчання. Виявляється, наскільки рівень навчальних досягнень студентів відповідає запланованому результату у вигляді вимог освітніх стандартів;
- компетентнісний підхід орієнтований на вдосконалення якості освітнього процесу в поточний період [23, с. 69].

У зв'язку із цим для прикладу можна виокремити механізм управління якістю освіти у закладі вищої освіти (на прикладі педагогічного університету) і визначити такі його етапи:

- оцінка якості вищої освіти;
- вивчення пропозицій, зауважень органів управління освітою, керівників шкіл щодо якості підготовки вчительських кадрів у ВНЗ, основних недоліків їхнього професійно-особистісного розвитку; побажань батьків, школярів, громадськості щодо якості освітніх послуг, які надає ВНЗ тощо;
- визначення місії, цілей, стратегії розвитку ВНЗ, зважаючи на вимоги соціального замовлення та з обов'язковим урахуванням освітніх послуг, які надають інші вищі педагогічні навчальні заклади в регіоні;
- визначення параметрів, за якими будуть оцінюватися результати освіти (чим більше буде обрано параметрів, тим більш повно і точно буде оцінена якість освіти); розробка й реалізація методики діагностування за цими параметрами особистості кожного студента; прогнозування результатів освіти кожного з них;
- проблемно-орієнтований аналіз внутрішнього середовища ВНЗ (кадри, їх потенціал, кваліфікація; організація управління; освітній процес (організація, науково-методичне, технологічне забезпечення тощо));
- фінансування закладу; організаційна культура та ін.), виявлення недоліків (проблем) в діяльності закладу, порівняння обраного варіанту місії, цілей, стратегії розвитку закладу, бажаних результатів освіти студентів з наявними результатами й можливостями; визначення напрямів коригування на цій підставі діяльності структурних компонентів педагогічної системи;
- визначення факторів, шляхом реалізації яких передбачається одержання освіти нової якості (зміст освіти, організація освітнього процесу, забезпечення необхідних ресурсів для організації самостійної роботи студентів за кожною освітньою програмою; здійснення моніторингу, а також умови, в яких відбувається освітній процес, нововведення у системі управління, формування єдиного для усіх суб'єктів педагогічної системи уявлення про

якість освіти, її ключові фактори, способи забезпечення і покращення [41, с. 216–217].

Як бачимо, наведений механізм є достатньо ефективним та дієздатним для забезпечення ефективних умов освітнього процесу та одержання освіти нової якості.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо у якості узагальнення, що якість освіти у цілому зображає якісні зміни у навчальному процесі та в навколишньому середовищі, які можна зафіксувати як покращення рівня знань, умінь та навичок.

Саме тому якість освіти може виступати:

- як абсолютна оцінка, що становить синонім досконалості товару, якість, яка є приналежністю товару, що не можна виміряти, відокремити від самого товару, оскільки без неї він перестане бути самим собою;
- у контексті значення властивості продукції, що є похідною від якого-небудь вимірювального параметра продукту;
- здатністю продукту чи послуги виконувати свої функції, засвідчувати придатність для використання;
- відповідником ціни, співвідношенням користі та ціни продукту, про задоволення очікувань споживачів за ціну, яку людина може собі дозволити, коли виникне у цьому потреба;
- визначником відповідності стандартам, зокрема технічним стандартам та умовам, що містять у собі цільові та допустимі значення тих чи інших параметрів продукції чи послуг [42, с. 218].

Аналіз різних наукових підходів до визначення понять «якість освіти» та «якість вищої освіти» засвідчує про відсутність одностайності у їх трактуванні, акцентуючи на різних чинниках, факторах, умовах, підходах, значеннях, параметрах та можливостях.

На нашу думку, зазначені поняття швидше за все узгоджуються із сукупністю різних складових (результат, процес та освітнє середовище), які відповідають різноманітним освітнім потребам, меті, вимогам, нормам (стандартам), умовам.

1.3. Якість освіти в контексті інноваційного розвитку вищої школи України

Інноваційний розвиток вітчизняної вищої школи має важливі завдання, зумовлені постійними структурними реформами галузі та налагодженням ефективних способів комунікації між викладачем та студентом.

Неоціненну допомогу у цьому сприяє впровадження нових форм і методів навчання студентів. Це зумовлює виокремлення певних завдань, які повинен ставити перед собою сучасний викладач:

- здійснення навчання в інтерактивному режимі;
- підвищення інтересу студентів до досліджуваної дисципліни;
- наближення навчального процесу до практики повсякденного життя (формування навичок комунікації, адаптація до швидкої зміни умов життя, соціалізація, підвищення психологічної стійкості до стресу, вироблення навичок урегулювання конфліктів тощо) [48, с. 13].

Саме тому освіта повинна стати цікавим і захопливим процесом, який насправді сприяє особистісному і професійному зростанню людини. Зокрема, це стосується і якості одержаних знань, умінь та навичок, адже вони є своєрідними «індикаторами» цього.

Реформування сучасної освіти потребує утвердження фундаментальної підготовки, гармонізації методичної, дидактичної та психолого-педагогічної підготовки майбутніх вчителів на засадах аксіологічного, діяльнісного, компетентнісного підходів для забезпечення їх системою знань, умінь та компетенцій до виконання педагогічної діяльності. Зокрема забезпечення якісної освіти передбачає інноваційні процеси розвитку педагогічної практики, цілеспрямований управлінський вплив на систему професійної підготовки, суттєві корективи її змісту, стилю діяльності педагогічних закладів, майбутніх педагогів, тобто перехід освітньої системи до функціонування на нових засадах.

Якість освіти – це та її характеристика, яка повідомляє про здатність освіти сприяти чи навіть забезпечувати успішну життєдіяльність суспільства та особистості. Проте ми повинні усвідомити й визнати, що освіта не завжди є відповідальною за все, що діється у суспільстві. Однак, якість освіти ми досить повно можемо відобразити рівнем ВВП та різноманітними показниками міжнародних рейтингів і досліджень, результати яких є не на користь України [22, с. 61].

Так, Г. Клімова припускає, що у системі якості вищої освіти необхідно виокремити три елементи:

- якість потенціалу вищої освіти;
- якість процесу вищої освіти;
- якість результату вищої освіти.

Зауважимо, що на думку дослідниці, якість потенціалу вищої освіти виражається в таких характеристиках, як якість освітнього стандарту, якість освітніх програм, якість матеріально-технічної та інформаційно-методичної бази, якість науково-педагогічних кадрів, якість викладання (навчального процесу, педагогічної діяльності), якість наукових досліджень, якість підготовки абітурієнтів і студентів, якість виховання тощо.

Якість процесу вищої освіти – це якість освітньої діяльності, якість технології освіти, використання активних форм навчання, контролю освітнього процесу, якість мотивації викладацького складу на творчість і ефективність педагогічної роботи, якість ставлення студентів до навчання, інтенсивність освітнього процесу, методи презентації знань.

Якість результату вищої освіти зображається в усвідомленні професіоналізму, розпізнання і реалізації індивідуальних здібностей та особливостей, задоволенні вимог споживачів, працевлаштування, кар'єри і заробітної плати, оволодінні методологією самоосвіти, наявністю гарантії застосування отриманих знань і практичних навичок із вигодою для фахівця [23, с. 69–70].

Відомо, що якість освіти як соціальне замовлення визначається певними вимогами до випускників. Дослідження засвідчують, що сучасна традиційна характеристика якості освіти зводиться до: відповідного рівня здобутих знань, який трансформується в інший її результат – компетентність у сфері професійної діяльності та стійку мотивацію до навчання протягом усього життя, що підтверджують параметри міжнародних оцінок якості освіти (відомих міжнародних досліджень PISA, TIMMS, CIVIC, LINGUA, PIRLS [29, с. 24].

Разом з тим вища освіта є однією з найважливіших ланок системи освіти та науки, оскільки здійснює підготовку висококваліфікованих кадрів для народного господарства. Необхідність реформування змісту системи вищої освіти України, підвищення якості освітніх послуг, її належне фінансування є проблемами, що зумовлюються процесами інноваційних змін та євроінтеграції в освітній сфері [26, с. 67–70].

У зв'язку із вищезазначеним наголосимо на характерних ознаках вищої освіти України, що виникають у процесі освітніх реформ та інноваційного розвитку.

Першою ознакою можна визнати наявність консерватизму та певній невідповідності вищої освіти тенденціям глобалізації. У багатьох країнах постає нова тенденція щодо ціннісного виміру освіти, тобто її значення для окремої людини, суспільства у цілому, економіки тощо [37, с. 149].

Україна має породжений індустріальним суспільством соціокультурний простір, що не здатен миттєво погодитись із тією моделлю вищої освіти, яка є прийнятною у постіндустріальних країнах. Звідси і проблеми реалізації Болонського процесу та поява так званого українського варіанту Болонської системи.

Друга ознака (явще) – це комерціалізація та споживчі переваги у змісті вищої освіти. Як зазначала С. Матієнко, усе більше виокремлюється суперечність між ринковими відносинами практично в усіх сферах життя та

традиційними відносинами доринкового типу, що досі зберігаються у сфері освіти та науки. Зокрема, реформування прав власності, господарських відносин не супроводжуються адекватними інституційними перетвореннями у сферах знання та освіти, що суттєво знижує їх місце та роль на ринку праці [31, с. 23].

Третя ознака вказує на неможливість забезпечення належного рівня якості вищої освіти. М. Дробноход, вважає, що позитивний наслідок від приєднання до європейських цінностей полягає не у формальному копіюванні того, що реалізується в країнах-учасницях, а у запозиченні кращого, що там напрацьовано та гармонійно й ефективно може поєднуватися зі здобутками національної вищої освіти [14].

Четверту ознаку зумовлено низькою вмотивованістю та мобільністю студентів і викладачів. Світоглядні позиції багатьох учасників освітнього процесу характеризуються значним ступенем критичності у поглядах на навколишню дійсність, що поєднується зі слабкою діловою активністю.

Переважає частина студентів не ставить перед собою життєвих цілей, що виходять за межі повсякденності й мобілізують на високу якість підготовки до майбутньої професійної та громадської діяльності.

П'ята ознака – це проблема низького фінансування та рівня ефективного використання бюджетних коштів. В. Андрущенко розмірковує, що без розв'язання проблеми стабілізації бюджетного фінансування не має сенсу говорити про розвиток сфери освіти. Тому, наполягаючи на збільшенні бюджетних витрат на розвиток вищої освіти, потрібно одночасно відшукувати та впроваджувати додаткові джерела фінансування, відпрацьовувати багатоканальну методологію цього процесу, обґрунтовувати нові підходи до прогнозування розвитку вищої освіти і моніторингу її стану [2, 11–17].

Шоста ознака вирізняється неприйняттям новітніх методів і технологій навчання. Університети повинні відштовхуватись від формування знання

надійного до створення знання, якому притаманний соціально значущий та необхідний характер. Інтенсивний розвиток науки, різноманітні технологічні інновації зумовлюють подальше некероване ускладнення суспільного життя. Виникає гостра потреба у нових формах інтелектуалізму. Людина виявляється не готовою осмислювати та брати до уваги широкі системні висновки стосовно великої кількості одночасних різноспрямованих подій.

Сьома ознака – це необхідність і неможливість автономізації університетів. Я. Пелікан нагадує, що незалежно від ідеологічної орієнтації, університет має бути вільною та відповідальною організацією, і там, де цього немає, постійно виникає необхідність нагадувати університету, а також державі чи будь-яким спонсорам, що це має бути саме так [61, р. 69]. В Україні останніми роками спостерігалось певне відходження від елементів автономії і самоврядування. Після надання багатьом університетам статусу національних, практично майже всі рішення їм доводиться погоджувати з міністерствами.

Восьма ознака вказує на недостатній рівень інноваційного розвитку та віртуалізації закладів освіти. М. Квек вважає, що віртуальні університети запроваджують в освіту вільноринкові технології та цінності. Саме тому вони користуються потужною фінансовою підтримкою бізнес-структур. Наукові винаходи (ідеї, знання, технології) є власністю бізнес-структур і перетворюються на товар для обмеженого кола споживачів. Це виклик національним класичним університетам, які виконували місію формування національної еліти, зберігали й передавали не лише знання, а й соціальну і національну пам'ять, культуру, традиції тощо [21, с. 271].

Дев'ята ознака демонструє зниження ефективності традиційних підходів до освіти й виховання. Відомо, що за умов глобалізації університет не здатен надалі відігравати роль культурного закладу, особливо з погляду на те, що держава, яка виступала партнером класичного університету, сама поступово позбувається національних ознак у класичному вигляді.

Така переорієнтація породжує думку, яку підтримали найкращі американські університети. Йдеться про ідею «блискучої освіти», що побудована на ідеалі найефективніших, ходових знань-бестселерів, які можна здобути у найкоротші терміни.

Десята ознака підкреслює невідповідність професійної освіти вимогам ринкової економіки. Це є основним недоліком, враховуючи той факт, що освіта стає все більш важливою для економічних можливостей країни, оскільки в Україні чим нижчий рівень освіти, тим більший ризик безробіття.

Дослідники відзначають, що помітною тенденцією у розвитку сучасної вітчизняної освіти є її рух на шляху до демократизації, щоправда, у різних напрямках [44, с. 62].

Наприклад, тенденції демократизації, зокрема, можна побачити у таких напрямках, як:

- децентралізація управління навчальними закладами;
- розвитку університетського самоврядування;
- підвищення суспільного статусу професорсько-викладацького складу;
- поширення впливу громадськості на освіту тощо [40, с. 61].

Проте не завжди очікування демократичних змін у вищій освіті України виправдовуються повною мірою: здебільшого рух до демократизації має формальний, а не усталений характер, передбачає не системні, а радше локальні зміни.

Відомо, що якість освітніх послуг, що надаються ЗВО в Україні, оцінюється державою (Міністерством освіти і науки України), адміністрацією ЗВО, роботодавцями, студентами та незалежними експертами, при цьому оцінювання відбувається ними незалежно один від одного та із застосуванням різних критеріїв.

Разом з цим зауважимо, що аналіз традиційної освітньої практики в Україні та ключових акредитаційних процедур дає можливість дійти висновків щодо причин, які породжують таку ситуацію. Серед основних експертів називають абсолютну монополію держави у сфері акредитування освітньої діяльності, неконкурентність, непрозорість, невідповідність та заформалізованість самого механізму акредитації. Протягом останніх років на фоні реформування багатьох сфер життя українського суспільства, впровадження освітніх інновацій акредитаційні вимоги та процедури не зазнали суттєвих змін. Такий стан речей фактично позбавляє як споживачів освітніх послуг (студентів), так і важливих стейкхолдерів (в першу чергу – роботодавців) будь-якого реального впливу на процес забезпечення якості освіти.

Водночас фактично не оцінюються такі надзвичайно важливі речі, як:

- професіональний рівень кожного викладача; його педагогічна майстерність (ефективність);
- авторитет викладача у студентів; рівень психологічного комфорту роботи викладачів і навчання студентів;
- реальне (а не паперове) професійне самовдосконалення; стосунки між студентами та викладачами, культура взаємин та спілкування; культура комунікації між адміністрацією та викладачами та студентами; рівень корупційності [25, с. 53–55].

Інноваційний розвиток вищої школи в Україні потребує послідовного та систематичного проведення низки реформ, зумовлених окресленням місії сучасного ЗВО.

На думку науковців, така місія полягає у побудові освітнього простору як простору життєвого самовизначення людини в усій різноманітності її проявів у сучасній культурній практиці, яка, у свою чергу, визначає новий етап розвитку освітнього закладу. Цей розвиток спрямовано:

- на підготовку фахівців нового типу;
- на всебічну підтримку розвитку вітчизняної освіти в різних регіонах країни;
- на створення нових переваг університетської освіти та підвищення її конкурентоспроможності [29, с. 24].

У контексті цього розвитку остання характеристика набуває особливої ваги, адже постійний відтік студентів за кордон за декілька років може стати справжньою глобальною проблемою для вітчизняної вищої школи.

Ми підтримуємо думку науковців, що впровадження систем якості у закладах вищої освіти дає змогу освітньому закладу:

- суттєво поліпшити та оптимізувати свою бізнесову діяльність і підвищити результативність та ефективність роботи;
- посилити наголос на меті своєї діяльності й досягненні очікувань споживачів;
- підвищити якість своїх послуг для задоволення потреб і вимог споживачів до високого рівня;
- досягти впевненості, що очікуваної якості досягнуто і вона постійно підтримується;
- завоювати або зберігати вже завойовані сегменти ринку послуг у сфері вищої освіти;
- отримати визнання з боку замовників через процедуру сертифікації;
- брати участь у тендерах з надання освітянських послуг на вигідних умовах [29, с. 25–26].

Таким чином, аналізуючи якість освіти у контексті інноваційного розвитку вищої школи, можна дійти висновку, що порушена проблематика має комплексний, інтернаціональний характер та стосується усіх аспектів діяльності сучасного ЗВО, що передбачає демократизацію та реформування

галузі, поширення інноваційних процесів розвитку педагогічної практики, побудову нового освітнього простору.

Висновки до першого розділу

Усвідомлення та розуміння освіти як важливого чинника розвитку суспільства зумовлює визначення низки пріоритетів, які підтверджують її значення як інструменту стійкого розвитку та забезпечення добробуту людей, продукування та олюднення нових знань.

Виходячи з цього, пріоритетами розвитку національної системи освіти в Україні у контексті забезпечення її якості повинні стати збільшення державного фінансування цієї галузі, підвищення рівня науково-дослідної діяльності ЗВО та інноваційності освітньої сфери.

Дослідження визнають якість освіти загально визнаним чинником змін у системі сучасної освіти, проте вказують на певні неузгодженості інтерпретації понять «якість освіти» та «якість вищої освіти», відсутністю одностайності у їх трактуванні та інтерпретації.

Разом з тим очікування демократичних змін у вищій освіті України не завжди виправдовуються повною мірою: здебільшого рух до демократизації має формальний, а не усталений характер.

Аналіз характерних ознак вищої освіти України вказує на внутрішні та зовнішні фактори, які зумовлюють різні оцінки якості освіти в Україні

У контексті інноваційного розвитку вищої школи України якість освіти дедалі більше набуває нового виміру, змінюючись та трансформуючись у низку різноманітних явищ, процесів.

Таким чином, забезпечення якісної освіти в українській вищій школі повинно передбачати інноваційні процеси розвитку педагогічної практики, цілеспрямований та послідовний управлінський вплив на систему професійної підготовки, суттєві корективи її змісту, стилю діяльності педагогічних закладів, майбутніх педагогів, тобто перехід освітньої системи до функціонування на нових засадах.

РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ – ПРІОРИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Європейський досвід забезпечення якості вищої освіти

У контексті завдань нашого дослідження важливого значення набуває вивчення зарубіжного досвіду забезпечення якості вищої освіти.

Зазначимо, що широкомасштабні реформи, які проходили впродовж останніх десятиліть у системі освіти європейських країн були спрямовані на забезпечення якості вищої освіти. Зокрема, у Болонській декларації 1999 р. зауважується, що одним із найважливіших напрямів освітньої діяльності країн – учасниць Болонського процесу є співробітництво у галузі забезпечення якості вищої освіти через розробки відповідних критеріїв і методологій оцінки, що виступає основою для формування європейського простору вищої освіти [60].

Дослідження підтверджують, що до початку 80-х років минулого століття в європейських університетах не розроблялося особливих механізмів або інструментів забезпечення якості вищої освіти - ні на рівні вищих навчальних закладів, ні на урядовому рівні, хоча проблема якості й декларувалась як центральна. Управління якістю було частиною неформальних саморегулювальних механізмів академічної спільноти, не пов'язаних із зовнішньою оцінкою, що й не було предметом спеціальної відповідальності університетів. У цей час більшість європейських країн уже створили формальні системи й механізми забезпечення якості й пов'язані з ними процедури акредитації й зовнішньої звітності [5, с. 7–8].

Ще 1991 р. Комісія Європейського товариства опублікувала Меморандум про вищу освіту, в якому в розгорнутій формі було визначено її роль у підготовці майбутніх громадян Європи, зміцненні ідеї загальноєвропейського громадянства, створенні Європейського Союзу. Меморандум у числі основних

складових майбутньої роботи з підтримки високої якості вищої освіти назвав наступні:

- сприяння найбільш ефективному використанню людських і матеріальних ресурсів вищої школи;
- розширення наукових досліджень і максимально можливе їх запровадження в навчальний процес;
- удосконалення й оптимізація прийому до вищих навчальних закладів і форм атестації студентів;
- підвищення професійної компетенції викладачів;
- поглиблення взаємодії з роботодавцями [5, с. 7–8].

Крім того, тут знайшли відображення принципи європейської спільності і єдності, які, як було підкреслено, повинні знайти конкретне змістове втілення в освітніх програмах, у першу чергу з гуманітарних і соціально-економічних профілів і напрямів підготовки. Надалі наявність цього своєрідного європейського регіонального компоненту стала однією з обов'язкових умов нової якості вищої освіти [5, с. 7–8].

У межах Болонського процесу поступово почало формуватися бачення єдиної європейської платформи для вироблення “критеріїв і методологій”, що були зазначені у Болонській декларації (1999).

Як наслідок, у вересні 2001 р. розроблено директивний документ Європейської асоціації університетів «Забезпечення якості у вищій освіті». Згідно з цим документом, якості належить центральна роль у вищій освіті, а оцінка якості повинна:

- ґрунтуватися на довірі й співробітництві між вищими навчальними закладами й організаціями, що здійснюють оцінку;
- урахувати цілі й завдання навчальних закладів, а також освітніх програм;

- забезпечувати баланс між традиціями й новаторством, академічною спрямованістю та економічною;
- релевантністю, логічною обґрунтованістю навчальної програми й свободою вибору для студента;
- включати перевірку викладання, дослідницької роботи, управління й адміністрування;
- урахувати відповідальне ставлення керівників вищих навчальних закладів до потреб студентів і якість неосвітніх послуг, що надаються студентам [5, с. 8–9].

Першими європейськими країнами, що розпочали процес із забезпечення якості вищої освіти, були Велика Британія, Франція та Нідерланди. З 1985 р. в цих країнах була впроваджена формальна оцінка якості вищої освіти. У 2004 р. Європейська комісія запропонувала «п'ять кроків для забезпечення якості», що визначають:

- створення всіма закладами вищої освіти внутрішніх систем забезпечення якості;
- появу незалежних акредитаційних агентств з питань забезпечення якості;
- включення національних агентств в європейський реєстр акредитаційних агентств із забезпечення якості та визначення умов реєстрації;
- можливість для закладів вищої освіти обирати з реєстру агентство, яке відповідає його профілю та потребам;
- прийняття результатів оцінки агентств офіційного реєстру як основи для рішень з ліцензування та фінансування, включаючи право на гранти для студентів [24, с. 203–210].

Зауважимо, що ще станом на 2010–2011 рр. практично всі європейські країни мають офіційно засновані структури (агентства) із забезпечення (контролю) якості вищої освіти й/або системи (схеми) забезпечення якості. Ті

країни, в яких таких структур на той час не було створено, перебували у процесі їх створення.

Разом з тим, існувала величезна різноманітність форм і методів діяльності агентств, що займаються питаннями забезпечення якості й акредитації в Європі. Масштаб, цілі й завдання їх діяльності неоднорідні. Ще більше відмінностей існує на рівні функціональних аспектів, таких, як методи управління якістю, використання стандартів, критеріїв і еталонів, методів й засобів оцінки, звітність тощо. Дослідження ENQA (Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти) в галузі національних систем забезпечення якості відображає наявність восьми різних основних видів оцінки, але при цьому чітко прослідковується тенденція домінування таких типів, як оцінка програм, акредитація програм та інституційна перевірка [5, с. 9–10].

Європейська система забезпечення якості вищої освіти базується на Європейських стандартах і рекомендаціях (ESG), що ґрунтуються на таких принципах:

- зацікавленість студентів і роботодавців, а також суспільства у цілому у високій якості вищої освіти;
- ключова важливість автономії закладів і установ, збалансована усвідомленням того, що автономія несе із собою дуже серйозну відповідальність;
- система зовнішнього забезпечення якості повинна відповідати своїй меті та не ускладнювати роботу ЗВО більше, ніж це потрібно для виконання цієї системою своїх завдань;
- ЗВО несуть відповідальність за якість своїх освітніх послуг та забезпечення цієї якості;
- система забезпечення якості реагує на розмаїтість систем вищої освіти, ЗВО, програм і студентів;

- система забезпечення якості враховує потреби та очікування студентів, усіх інших залучених сторін [19, с. 131].

Крім того, можна відзначити:

- високу якість наданої вищої освіти є пріоритетом для всіх суб'єктів (здобувачів, закладів вищої освіти, роботодавців, держави загалом);
- широку автономію закладів вищої освіти повинна відповідати їх готовності нести відповідальність за прийняті рішення;
- зовнішню систему якості надання освітніх послуг функціонує виключно з метою дотримання прав здобувачів вищої освіти та не повинна надто ускладнювати роботу освітніх закладів.

Вивчаючи досвід різних конференцій, форумів з питань забезпечення якості вищої освіти, дослідники зауважували, що якісна освіта передусім вимагає від нас переосмислення параметрів освіти таким чином, щоб покрити певні основні знання, цінності, компетентності та поведінку, які спеціально налаштовані на глобалізацію, але зображають красу і багатство нашого різноманіття; узгоджують місцеві, національні та глобальні прагнення [11, с. 79].

У сучасному європейському просторі вищої освіти існує низка організацій і структур, котрі займаються забезпеченням якості вищої освіти: Міжнародна асоціація президентів університетів (МАПУ); Європейська асоціація вищих навчальних закладів (ЄАВНЗ); Європейська асоціація університетів (ЄАУ); Європейське студентське бюро (ЄСМБ); Міжнародна мережа агенцій із забезпечення якості вищої освіти (ММАЗЯ); Європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти (ЄМЗЯ); Європейський консорціум акредитацій (ЄКА); Транснаціональний європейський проєкт оцінювання (ТЄПО); Центрально- і Східноєвропейська мережа (ЦСЄ); Скандинавська мережа із забезпечення якості вищої освіти [5, с. 17].

Усі вони намагаються створити єдину систему забезпечення якості вищої освіти та критерії її оцінки для формування та закріплення єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти.

Дослідники переконливо вказують, що європейська система освіти формувалась в умовах природного вибору, коли вимоги до якості освіти висувалися безпосередніми споживачами освітніх послуг – галузями.

У цьому контексті необхідно зазначити, що кожна галузь у контексті забезпечення якості освіти має однакову вагу та значення, відрізняючись лише окремими характеристиками.

У закордонній науковій літературі останнім часом спостерігається тенденція до побудови багатовимірних моделей якості вищої освіти, де різним вимірам відповідають різні підходи до цього поняття. Зокрема, популярною є загальна модель Л. Харвій і Д. Гріна, згідно з якою вирізняють такі важливі аспекти поняття якості вищої освіти:

- *виключність* (прагнення бути кращим за інших);
- *досконалість* або стабільність;
- *придатність* до певних цілей (відповідність вимогам клієнтів, потребам або бажанням);
- *співвідношення з ціною* (можливість та термін повернення інвестицій у вищу освіту) [58, р. 10].

Г. Клімова зазначає, що усе більшого поширення в управлінні якістю вищої освіти набуває модель досконалості Європейської організації менеджменту якості (EFQM Excellence Model) [23, с. 68].

Аналізуючи цю модель, можна побачити, що вона базується на дев'яти показниках. Зокрема, п'ять із них (лідерство, управління персоналом, політика і стратегія, забезпечення ресурсами та ефективність їх використання, технологічні процеси) характеризують якість вищої освіти як можливості, що зображають діяльність установи, а інші чотири (задоволення співробітників,

споживачів, вплив на зовнішнє середовище, реалізація потенційних можливостей) – результати, зумовлені можливостями, та зворотний зв'язок від результатів, спрямований на покращення можливостей [59].

У наведеному контексті в європейському освітньому просторі широкого поширення набувають різноманітні проекти щодо забезпечення якості вищої освіти.

Наприклад, у межах проекту UNESCO-CEPES «Стратегічні показники вищої освіти в XXI ст.» відображені такі основні підходи до визначення якості вищої освіти:

1. Якість вищої освіти як зверхність (високий рівень складності програми, процедур тестування студентів, імідж ВНЗ не тільки на національному, а й на міжнародному рівні).

2. Якість як відповідність поставленим цілям (відповідність загально прийнятим стандартам, визначеним акредитаційним органом, з акцентом на досягнуті результати освітнього процесу або навчальної програми).

3. Якість як задоволення споживача (виправдання очікувань споживачів – студентів, батьків, суспільства в цілому та інших зацікавлених сторін).

4. Якість як синонім покращення (процес, спрямований на постійне удосконалення, розвиток відповідальності ВНЗ за краще використання його інституційної автономії та свободи) [24, с. 204–205].

Виходячи із наведеного вище, зазначимо, що такі широкі межі розуміння якості вищої освіти насправді є важливі з погляду розробки відповідних систем тестування, дотриманням певних стандартів, задоволення потреб кінцевих споживачів, орієнтацією на постійне удосконалення разом із дотриманням академічних прав і свобод.

Дослідження переконливо засвідчують, що саме системи якості є тим інструментом, завдяки якому заклади вищої освіти, що їх упровадили, досягли високого ступеня довіри та значної прихильності споживачів їх послуг.

Відтак, європейськими стандартами та рекомендаціями щодо внутрішнього забезпечення якості у ЗВО є:

- система забезпечення якості реагує на розмаїтість систем вищої освіти, ЗВО, програм і студентів;
- політика закладу і процедури забезпечення якості, адже навчальні заклади повинні визначати політику і пов'язані з нею процедури, які б забезпечували якість та стандарти їх навчальних програм і дипломів;
- затвердження, моніторинг і періодичний перегляд програм і дипломів закладами вищої освіти;
- оцінювання студентів, яке передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур;
- забезпечення якості викладацького складу (ЗВО повинні мати у своєму розпорядженні певні процедури і критерії, які б засвідчували, що викладачі мають відповідну кваліфікацію та високий фаховий рівень для здійснення своїх професійних обов'язків);
- забезпечення навчальних ресурсів і підтримки студентів, оскільки навчальні заклади повинні гарантувати, що навчальні ресурси для забезпечення освітнього процесу є достатніми і відповідають змісту програм, які пропонує заклад;
- наявність інформаційних систем [43, с. 83].

Саме тому світова практика впровадження систем якості у ЗВО дає змогу навчальному закладу:

- суттєво поліпшити та оптимізувати свою бізнесову діяльність і підвищити результативність та ефективність роботи;
- посилити наголос на меті своєї діяльності й досягненні очікувань споживачів;
- підвищити якість своїх послуг для задоволення потреб і вимог споживачів до високого рівня й стабільно підтримувати цей рівень;

- досягти упевненості, що очікувані якості досягнуто і вона постійно підтримується;
- забезпечити докази для наявних і потенційних споживачів того, що ЗВО здатний зробити для них;
- завоювати або зберігати вже завойовані сегменти ринку послуг у сфері вищої освіти;
- отримувати визнання з боку замовників через процедуру сертифікації;
- брати участь у тендерах, зокрема, в міжнародних, з надання освітянських послуг на вигідних умовах [29, с. 25-26].

Отже, в умовах інтеграції національних освітніх систем до європейського простору країни – учасниці Болонського процесу, заклали важливу основу для формування і зміцнення єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти, створивши систему забезпечення якості вищої освіти та розробивши єдині критерії для її оцінки. Все це сприяє посиленню довіри до системи вищої освіти та має важливе значення для покращення її якості, модернізації підготовки фахівців, активізації академічної мобільності, забезпечення працевлаштування випускників закладів вищої освіти.

2.2. Нормативно-правове забезпечення якості вищої освіти в Україні

Питання нормативно-правового забезпечення якості вищої освіти неодноразово порушувалися та були інституціоналізовані у вітчизняному законодавстві – законах, положеннях, статутах тощо. Усі ці документи мають юридичну силу та сприяють інтеграції України до сучасних європейських культурно-освітніх процесів.

Зокрема, одним з перших таких документів у нашій державі фактично була Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття», прийнята у грудні 1992 року на Першому з'їзді педагогічних працівників. Вона задекларувала основні принципи освітньої політики, зазначила провідні ідейно-світоглядні основи освітньої системи [13].

Наступними документами стали Закон України «Про вищу освіту», прийнятий 17 січня 2002 р. та Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України 17 квітня 2002 р. Як зазначають дослідники, ці документи визначили подальший курс реформування вищої освіти в Україні, мету й пріоритети її розвитку, національний характер освіти і виховання, стратегію мовної освіти, інші важливі питання освітньої політики держави [3, с. 33].

Черговим знаковим етапом стало прийняття Верховною Радою України Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схваленої Законом України 21 листопада 2002 року.

Поступальні зміни у забезпеченні якості вищої освіти розпочалися із прийняттям Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., яка визначала основні напрями, пріоритети, завдання і механізми реалізації державної політики в галузі освіти, а також після імплементації головних засад Закону «Про вищу освіту» (2014).

Прийняття Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року стало важливим етапом серед інших важливих нормативно-правових актів [38].

Як зазначається у тексті документа, прийняття цієї стратегії було зумовлено нагальністю докорінних змін задля підвищення якості освіти, її здатності конкурувати в нових економічних і соціокультурних умовах та прискоренням інтеграції України у міжнародний освітній простір. Відтак, якісна освіта визнана необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства.

Водночас у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року наголошується на недосконалості системи національного моніторингу та оцінювання якості освіти (напрямам розв'язання цієї проблеми присвячено окремий Розділ VII) та необхідності створення гнучкої, цілеспрямованої, ефективної системи державно-громадського управління освітою, яка здатна забезпечувати інтенсивний розвиток та якість освіти, її спрямованість на задоволення потреб держави і особистості [51, с. 114].

Україна, як повноправний учасник Болонського процесу, взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів та узгодження нормативно-правових змін у системі вищої освіти згідно зі стандартами та рекомендаціями Європейського простору вищої освіти.

У Законі України «Про вищу освіту» зазначається, що «якість вищої освіти – рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти» [17]. Згідно статті 16 Закону «Про вищу освіту» визначена система забезпечення якості вищої освіти, яка складається з:

- системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

- системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;
- системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти й незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти [17].

Окреме місце у Законі посідає питання про контроль якості вищої освіти. З цією метою було створено новий контрольний орган – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Статус та повноваження Агентства регламентуються статтями 17–18 Закону України «Про вищу освіту» [17]. Це постійно діючий колегіальний орган, що реалізує державну політику в галузі забезпечення якості вищої освіти. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти щороку буде готувати і публікувати доповіді про якість вищої освіти в Україні та звіт про свою діяльність, а також здійснювати взаємозв'язок Верховної Ради, Президента України, Кабінету Міністрів з вищим навчальним закладом для обговорення поточних проблем [Цит. за: 33].

Як зазначає у результаті ґрунтовного аналізу цього закону Н. Опар, склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти формується за таким принципом:

- дві особи делегується Національною академією наук України;
- дев'ять осіб обираються з'їздами з-поміж представників вищих навчальних закладів України державної, комунальної та приватної форми власності, зокрема чотири – від державних університетів, академій, інститутів, дві – від комунальних вищих навчальних закладів та три – від приватних вищих навчальних закладів;
- три особи обираються спільним представницьким органом усеукраїнських об'єднань організацій роботодавців;

- одна особа обирається з'їздом представників органів студентського самоврядування вищих навчальних закладів з осіб, які здобувають академічні ступені [33].

Цікаво, що у Законі наголошується, що суб'єкт, який обрав свого представника до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, має право відкликати його достроково. Строк повноважень членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти становить три роки, а одна і та ж особа не може бути членом НАК понад два терміни.

Також новий Закон передбачає функціонування незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти – недержавної саморегульованої організації (установи, агенції, бюро тощо), що акредитована Національним агентством з якості вищої освіти та здійснює оцінювання якості змісту та/або результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів у межах певної галузі знань (спеціальності) з метою вироблення рекомендацій та надання допомоги в організації системи забезпечення якості вищої освіти [17].

У 2015 р. було прийнято важливий документ, який окреслює основні положення та відіграє провідну роль у розвитку національних систем забезпечення якості вищої освіти – «Стандарти й рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (далі – ESG). ESG ґрунтуються на таких чотирьох принципах забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти (ЕНЕА):

- заклади вищої освіти несуть первинну відповідальність за якість вищої освіти, що надається;
- забезпечення якості відповідає різноманітності систем вищої освіти, закладів вищої освіти, програм і студентів;
- забезпечення якості сприяє розвитку культури якості;
- забезпечення якості враховує потреби та очікування студентів, усіх інших стейкхолдерів та суспільства [45].

Призначення стандартів у системі вищої освіти визначається тим, що вони є основою оцінки якості як вищої освіти та професійної підготовки осіб незалежно від форм здобуття освіти, так і освітньої діяльності вищих навчальних закладів незалежно від їх типів, рівнів акредитації та форм власності й спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкування діяльності у сфері вищої освіти. Вони визначають:

- зміст вищої освіти як зумовлену цілями та потребами суспільства систему знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури й мистецтва;
- зміст навчання, тобто структуру, зміст та обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття вищої освіти і певної кваліфікації;
- засоби діагностики якості вищої освіти – стандартизовані методики для кількісного та якісного оцінювання досягнутого особою рівня сформованості знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних та громадянських якостей;
- нормативні терміни навчання – терміни навчання за денною (очною) формою, необхідні для засвоєння особами нормативної та вибіркової частин змісту навчання [39, с. 125-126].

Окрім того, ефективними інструментами забезпечення якості вищої освіти України слугують європейська та національна рамки кваліфікацій, зокрема Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005), Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (2003), Національна рамка кваліфікацій (2011), а також імплементація систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти.

Дослідження підтверджують, що всю систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти можна поділити на чотири рівні, що допоможе класифікувати як критерії оцінки якості, так і процедури оцінювання якості:

- рівень організації роботи викладача: участь викладача в розробці робочих програм і курсів, забезпечення наповнення навчальних курсів, наукова діяльність, керівництво студентами, аспірантами та докторантами, участь у спеціалізованих радах та експертних комісіях, підвищення кваліфікації;
- рівень організації роботи ВНЗ (рівень організації адміністративної роботи) – організація роботи викладача, кафедри, факультету, керівництва, допоміжних адміністративних підрозділів;
- рівень організації роботи студентів: перевірка знань та вмінь студентів, забезпечення процедур зворотного зв'язку, самостійна навчальна, наукова та громадська робота;
- рівень організації участі роботодавців: формування вимог до наповнення практичної частини навчальних курсів, участь в оцінюванні знань та вмінь студентів [16].

Наприклад, щодо першого рівня, зазначимо про необхідність повернення постаті викладача у центр університетського життя, адже утвердження його суб'єктності в європейській вищій школі забезпечує плекання колегіальності в академічному житті. Саме тому можна говорити про «поєднанні орієнтації на кінцевий результат з орієнтацію на людину, що дозволяє досягати вищий рівень інтегрованості спільноти, пробудження в ній розуміння спільних стратегічних завдань, що стоять перед вишем» [16].

Водночас дослідники наголошують, що в Україні практично відсутні нормативні дефініції понять «державна політика у сфері вищої освіти» та «державна політика у сфері забезпечення якості вищої освіти», як і немає визначення поняття «державна політика у сфері освіти», яке для перших є родовим [51, с. 117].

Зазвичай під державною політикою розуміють діяльність держави в особі уповноважених органів. Однак щодо сфери вищої освіти, беручи до уваги запровадження принципів державно-громадського управління та партнерства, стверджуватимемо, що у реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти беруть участь представники громадськості – здобувачі вищої освіти, організації роботодавців, а також ЗВО (наукові установи), враховуючи засади децентралізації. Порівнюючи їх суб'єктний склад, можна побачити, що до реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти залучене звужене коло суб'єктів, серед яких є спеціально утворені, що мають виключну компетенцію.

Відтак, можна погодитися з думкою, що за змістом державну політику у сфері забезпечення якості вищої освіти можна розглядати як цілеспрямовану діяльність уповноважених законодавством органів, організацій (установ) та інших суб'єктів з властивою їй сукупністю заходів, засобів та узгоджених дій [51, с. 117].

Нормативно-правове забезпечення якості вищої освіти в Україні вирізняється значною кількістю прийнятих постанов, законів, стратегій розвитку, більшість з яких ефективно працюють, проте окремі з них мають декларативний характер, не приділяючи належної уваги опису нормативних дефініцій освітніх понять у сфері державної політики.

2.3. Шляхи й умови забезпечення якості вищої освіти

Проблема забезпечення відповідної якості вищої освіти посідає важливе місце у системі досліджень у сфері сучасної вищої школи.

Як відомо, якість освіти має бути забезпечена на трьох рівнях:

- на рівні держави – акредитація;
- на рівні суспільства – зовнішня експертиза;
- на рівні освітньої установи – зовнішня і внутрішня експертиза

[29, с. 24].

Створення цивілізованого ринку освітніх послуг в Україні та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної освіти на міжнародному ринку потребує урахування впливу наступних чинників:

- глобалізації;
- технологій;
- конкуренції.

Зазначені чинники визначають методологічне підґрунтя для дослідження і розв'язання проблем модернізації системи освіти в Україні задля підвищення її конкурентоздатності, яке передбачає:

- аналіз якості освітніх послуг з точки зору потреб регіонів, держави та світової спільноти у сфері професійної підготовки;
- постійне вдосконалення діяльності освітніх закладів відповідно до викликів часу;
- безперервність освіти, збереження єдиного освітнього простору, характер розвитку якого визначається потребами суспільства [3, с. 35].

Водночас сьогодні в Україні ми можемо спостерігати за існуванням різних концепцій забезпечення якості вищої освіти України. Зокрема, у зв'язку із цим слід згадати програму Європейського Союзу на підтримку модернізації систем вищої освіти Темпус у межах трирічного міжнародного проєкту

«Національна система забезпечення якості і взаємної довіри в системі вищої освіти – TRUST» (з 2011 р.).

Стратегічною метою проекту стала підтримка реформування українських вищих навчальних закладів завдяки впровадженню загальної, інноваційної, політично нейтральної екосистеми, яка гарантує взаємне порозуміння і довіру між різними учасниками національних і міжнародних систем забезпечення якості, а також прийняття неупереджених рішень і висновків в процесах забезпечення якості освіти [16].

Учасники проекту та його партнери, які розуміли про беззаперечну корисність європейського освітнього досвіду для покращення української системи забезпечення якості вищої освіти, зокрема зазначали, що ЄС рухається шляхом об'єднання та уніфікації – від самостійності кожного університету до побудови міжнародних механізмів спільного розвитку освіти.

Проте для України важливо відійти від єдиного формального підходу до усіх закладів вищої освіти та надати можливість самостійного розвитку. Якщо в європейських університетах запит на забезпечення якості вищої освіти формується «знизу», тобто від самих гравців системи вищої освіти, до українських університетів він надходить «згори», тобто від міністерства.

Аналогічно, якщо Європа вибудовує формальні процедури на підґрунті неформальної мотивації до забезпечення якості освіти з боку усіх учасників, в Україні спостерігаємо інакшу картину – на тлі суцільної формалізації процесів забезпечення якості немає прояву неформальної зацікавленості з боку учасників освітнього процесу. Крім того, довіра до системи забезпечення якості європейської освіти ґрунтується на таких складових, як:

- об'єктивність, яка показує прагнення до незалежності від волі або бажання людини та забезпечує незаангажованість, неупередженість як використовуваної інформації, так і результатів прийняття рішень на її основі;
- прозорість, як ідентифікатор кореляції різних систем і елементів професійної освіти й навчання, забезпечує зрозумілість і передбачуваність

процесів забезпечення якості освіти в оперативному режимі для всіх зацікавлених сторін;

- вірогідність, яка є виступає синонімом поняття "істина" і характеризує істинне, обґрунтоване і доказове знання [16].

Спираючись на різні погляди сучасних дослідників, науковців, зауважимо кілька моментів щодо запозичення європейського досвіду забезпечення якості освіти. Ми підтримуємо думку, що такі запозичення слід розпочинати з простих запитань:

- як зробити прозорими рішення, що приймаються на різних рівнях українського освітнього простору, особливо якщо вони пов'язані з розподілом тих чи інших ресурсів;

- як унеможливити вплив будь-якої зацікавленої приватної чи посадової особи або колективу на прийняття рішень або викривлення інформації в процедурах забезпечення якості;

- які критерії необхідно обирати для прийняття рішень, щоб вони показували справжні академічні результати діяльності викладачів, університетів, освітньої системи країни в цілому [16].

Виходячи із наведеного вище, зазначимо, що якість підготовки спеціалістів в умовах сучасного закладу вищої освіти визначається низкою зовнішніх і внутрішніх чинників, а саме:

- вимогами Болонської угоди до якості освіти;
- атестаційними та акредитаційними вимогами;
- конкуренцією закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг та ринку праці;

- вимогами споживачів освітніх послуг;
- застосуванням систем менеджменту якості в галузі освіти;
- політикою держави у справі широкого запровадження ринкових механізмів в освіті;

- зростаючими вимогами персоналу ЗВО до якості організації освітнього процесу [29, с. 24].

Відтак, однією з найважливіших умов для цього є підвищення конкурентоздатності вищої освіти, для чого насамперед необхідно:

- сприяти європейському співробітництву у забезпеченні якості освіти з метою розробки співмірних критеріїв і методологій її визначення;
- прийняти систему вищої освіти, що базується на двох основних циклах – переддипломному (бакалаврському) та післядипломному (магістерському);
- запровадити загальноєвропейську систему наукових ступенів. вести систему кредитів за зразком ECTS як ефективний засіб забезпечення широкомасштабної студентської мобільності [3, с. 36].

За переконанням С. Клепка, на шляху ефективного забезпечення якості освіти можна виокремити наступні бар'єри:

- *суб'єктний*, який полягає у тому, наскільки держава вважатиме себе арбітром (суб'єктом) якості освіти, чи дозволить вона розвиватися освіті незалежно від своїх інтересів;
- *факторний* – визначає, що фактори, які впливають на якість освіти, можна умовно поділити на три класи – «минуле» (попередня якість освіти, академічні цінності); «сучасне» (ресурси, що виділяються на освіту державою і суспільством; ефективність управління; престиж освіти і оплата праці; ступінь деформації структури підготовки фахівців тощо) та «майбутнє» (визначеність прогнозів у потребі і компетентності фахівців);
- *курукулярний*, який зазначає: якщо зміст шкільної освіти зосереджується в неефективних «одногодинних» дисциплінах, то результат такої освіти марно й вимірювати, адже проблема освіти полягає в тому, як допомогти дитині усвідомити існування та переваги абсолютних цінностей, не зводячи їх до абстракцій;

- *адміністративний*, котрий наголошує, що управління якістю освіти є залежним від адміністративної реформи в державі. Яка, своєю чергою, повинна дбати про створення ефективних органів, що турбуються за якість освіти в країні;

- *економічний*, адже перевірка якості освіти не може бути самодостатньою ціллю і не обумовлюватися економічним обґрунтуванням вартості її проведення, адже об'єктивно якість освіти не залежить від оцінювальних шкал та показників, що використовуються тією чи іншою системою освіти [22, с. 68–69].

Зазначені бар'єри доволі часто зустрічаються у вітчизняній вищій освіті. Зокрема, найбільше, на нашу думку, це стосується факторного (у сенсі невідповідності ресурсів, що виділяються на освіту державою, престижу освіти та оплати праці), адміністративного (органи контролю якості освіти у державі не завжди піклуються про саму освіту) та економічного (перевірка якості освіти іноді має ілюзорний характер) бар'єрів.

Саме тому державна політика у сфері освіти має бути спрямована на вирішення наступних завдань щодо підвищення конкурентоздатності української системи освіти на ринку міжнародних освітніх послуг:

- забезпечити реальну автономію вищих навчальних закладів;
- сприяти залученню інвестицій з різних джерел;
- зблизити освіту і науку, створити на базі університетів навчально-наукові комплекси;
- удосконалити трудове законодавство відповідно до двоступеневості вищої освіти (бакалавр-магістр);
- привести у відповідність з євростандартами рівень реального доходу та професійної кваліфікації.;
- удосконалити механізм вступу до ЗВО (шляхом розширення і постійного вдосконалення практики зовнішнього тестування);

- збільшити кількість програм, що викладаються англійською мовою;
- використовувати можливості ЗВО у режимі "on-line"

[3, с. 36].

Таким чином, край важливим та необхідним є необхідно створити та впровадити систему управління якістю в кожному закладі вищої освіти. Ми підтримуємо думку, що для цього потрібно, перш за все, визначити політику та місію кожного конкретного ЗВО.

По-друге, визнати провідну роль керівництва в процесі підвищення якості освіти. По-третє, залучити працівників усіх структурних підрозділів – як професорсько-викладацького складу, так і допоміжного персоналу – до активної співпраці [3, с. 37].

Одними з перших кроків на шляху до створення системи якості вищої освіти можуть стати збір та узагальнення даних про чинні системи забезпечення якості знань у різних навчальних закладах, інноваційні моделі управління якістю освіти, досвід з упровадження в освітньому процесі вимог Болонської декларації до оцінювання знань студентів поряд з повним, постійним, прозорим та об'єктивним моніторингом якості освіти [29, с. 26–27].

За переконанням науковців, є безперечним фактом, що у питанні формування чітких стандартів якісної освіти система вищої освіти України повинна зближувати власні напрацювання та новітній європейський досвід з особливим посиленням уваги до таких напрямів роботи, як:

- створення систем якості різних рівнів;
- розроблення систем менеджменту якості;
- створення інформаційних систем менеджменту якості вищої освіти

[29, с. 26].

Однією з пріоритетних тенденцій, що забезпечує якість вищої освіти в Україні на сучасному етапі, є посилення й поглиблення інноваційних процесів у сформованому нею академічному середовищі. Для інновацій у вітчизняній

вищій школі характерними є активізація й поглиблення пошуку, спрямованого на розв'язання проблеми оптимального співвідношення між класичними науково-педагогічними традиціями, що сформувалися протягом багатьох десятиліть у сфері вищої освіти України, та новими напрямками, пов'язаними зі входженням нашої країни в європейський освітній простір.

Необхідність запровадження нових підходів до рівня знань, навичок, особистісних якостей і професійних компетенцій випускників вищих навчальних закладів потребує активного впровадження інноваційних технологій навчання за такими їх типами: проблемне; концентроване; модульне; розвивальне; диференційоване; імітаційне; ігрове [39, с. 120].

Зауважимо, що до провідних глобальних тенденцій, що формують вітчизняний освітній простір, можна віднести:

- міжнародну мобільність студентів;
- зміну характеру навчання, викладання й освітніх програм;
- зростання значення забезпечення якості освіти;
- зростання кількості приватних закладів вищої освіти;
- тенденції, пов'язані з демографічними змінами та наслідками економічної кризи тощо [32, с. 150].

Виходячи із викладеного вище, можемо виокремити наступні організаційно-педагогічні умови забезпечення якості вищої освіти:

1. Забезпечення якості вищої освіти в Україні потребує системного підходу, зокрема щодо подальшої реалізації програм розвитку ЗВО з урахуванням наведених у роботі чинників, що вимагає з одного боку змін в організації освітнього процесу, ментальності професорсько-викладацького складу і керівництва ЗВО, з іншого – подальших кроків з боку державної влади стосовно напрацювання нормативно-правової бази із забезпечення якості.

2. Низка висвітлених у роботі проблем потребує суттєвих змін у фінансуванні вищої освіти та може бути вирішена тільки за умови

економічного зростання в Україні, яке своєю чергою пов'язано з якістю підготовки фахівців.

3. Покращення якості освітнього процесу у ЗВО потребує перегляду низки організаційних, ресурсних, фінансових механізмів у сфері вищої освіти.

4. Забезпечення якості вищої освіти можливе лише за умови дотримання академічної доброчесності згідно з чинним законодавством, що потребує як зміни ментальної складової учасників освітнього процесу у ЗВО, так і покращення технічного забезпечення цього процесу.

5. Доцільним є проведення низки науково комунікативних заходів щодо обговорення механізмів реалізації окремих складових систем управління якістю у ЗВО.

6. Подальшого розвитку потребує мотивація якісної роботи професорсько-викладацького складу як ключової складової інноваційних перетворень у вищій школі.

7. Додаткової уваги потребує розвиток індивідуальності, вибір індивідуальної траєкторії учасників освітнього процесу у ЗВО. Це рівною мірою стосується і викладачів, і студентів.

8. Особливе значення для забезпечення якості вищої освіти покладається на студентське самоврядування – форму управління, за якої студенти на рівні академічної групи, факультету, курсу, спеціальності мають право самостійно долучатися до внутрішнього управління якістю вищої освіти, є засобом реалізації студентською громадою своїх прав, обов'язків та ініціатив через прийняття рішень і їх упровадження за допомогою власних ресурсів у сфері, що визнається адміністрацією, та у співпраці з нею, а також гарантії брати участь через своїх представників у розв'язанні питань, які стосуються якості освіти.

Завдяки студентським ініціативам визначаються нові напрями розвитку освітньої діяльності в університеті, удосконалюється навчальний процес, розширюються можливості для розкриття здібностей студентів, розвитку їх творчого мислення, наукових досліджень, самореалізації молодих людей в

інтересах особистості, суспільства й держави. Ефективне студентське самоврядування сприяє забезпеченню контролю якості вищої освіти [39, с. 121].

9. Крім того, важливим є систематичний моніторинг якості вищої освіти. Систематичний результативний моніторинг рівня задоволеності здобувачами вищої освіти освітніми послугами, що пропонуються ЗВО, є вимогою часу, необхідною умовою забезпечення високих рейтингів університетів, їхньої конкурентоспроможності у національному та світовому освітньо-науковому просторі. В контексті проблем української вищої освіти рішучі дії університетів у цьому питанні є одним із шляхів подолання стагнації та отримання впевненості в майбутньому.

Аналогічно, нагальною потребою є звернення до процесного компонента якості освітньої діяльності, який включає навчальну атмосферу у ЗВО, менеджмент і стратегічне планування, самооцінку і вдосконалення, методи й технології навчання і викладання, навантаження науково-педагогічних працівників, співробітництво зі стейкхолдерами, мобільність викладачів та студентів, долученість студентів до наукових досліджень, інноваційну діяльність, відкритість і комунікацію [25, с. 59-60].

Отже, шляхи забезпечення якості вищої освіти в Україні вирізняються своєю різноманітністю та всеосяжністю, наголошуючи на питаннях можливого запозичення та корисності європейського освітнього досвіду, низки зовнішніх та внутрішніх чинників, бар'єрів, конкурентоздатності та ін. Умовами забезпечення цих шляхів, насамперед, є сприятлива навчальна атмосфера у ЗВО, відкритість та прагнення кардинальних змін, впевненість у майбутньому.

Висновки до другого розділу

В сучасних умовах державотворення забезпечення якості вищої освіти разом з її доступністю, престижністю та ефективністю дедалі більше стає важливим пріоритетом державної освітньої політики, ґрунтуючись на вітчизняних здобутках та європейському досвіді забезпечення її якості.

У дослідженні аналізуються широкомасштабні реформи, які проходили впродовж останніх десятиліть у системі освіти європейських країн, їх спрямованість на забезпечення якості вищої освіти у порівнянні з аналогічними процесами в Україні. Акцентується увага, що якісна освіта вимагає переосмислення своїх параметрів освіти таким чином, щоб не лише покрити певні основні знання, цінності, компетентності та поведінку, а й зображати красу й багатство культурного різноманіття, адже системи якості є тим інструментом, завдяки якому заклади вищої освіти досягли високого ступеня довіри та значної прихильності споживачів їх послуг.

Аналіз нормативно-правового забезпечення якості вищої освіти в Україні засвідчує роботу реального механізму із забезпечення цієї якості (прийняті постанови, закони, стратегії розвитку), проте у певних ситуаціях вони мають декларативний характер і не виконуються до кінця.

Шляхи забезпечення якості вищої освіти в Україні вирізняються своєю різноманітністю та всеосяжністю, з одного боку, акцентуючи на певних запозиченнях та корисності європейського освітнього досвіду, з іншого – беручи до уваги низку зовнішніх та внутрішніх чинників, бар'єрів, створення елементів конкурентоздатності, що потребує відкритість та прагнення кардинальних змін, упевненості у майбутньому.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного наукового пошуку нами було визначено різні аспекти та особливості забезпечення якості вищої освіти в Україні. Проаналізовано наукові джерела з проблеми дослідження та виявлено актуальні проблеми вищої школи у контексті забезпечення її якості.

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дозволив виокремити внутрішні і зовнішні фактори, які зумовлюють різні характеристики якості освіти в Україні, розкривають сутність вищої освіти як соціального інституту. До них можна віднести:

- створення систем якості різних рівнів;
- номінальну автономію українських ЗВО;
- накопичувальну систему оцінювання;
- труднощі із взаємним визнання документів про освіту з європейськими країнами;
- невідповідність дисциплін, які викладають в Україні, європейським.

Нами було охарактеризовано сучасний рівень і стан забезпечення якості вищої освіти в Україні у контексті європейського досвіду. Передусім мова йде про актуальні проблеми, пріоритети розвитку сучасної вищої освіти, аналіз різних підходів щодо розуміння якості освіти стосовно інноваційного розвитку вищої школи, аналізу європейського досвіду, нормативно-правового регулювання вищої освіти та окреслення перспективних шляхів та організаційно-педагогічних умов забезпечення якості вищої освіти.

Крім того, слід наголосити на неадекватному обсязі фінансування освіти з державного бюджету, недостатньо спрямованому стані науково-дослідної діяльності ЗВО, низькому рівні інноваційності вітчизняної освіти.

Дослідженням встановлено, що пріоритетами розвитку національної системи освіти в Україні у контексті забезпечення її якості повинні стати

збільшення державного фінансування цієї галузі, підвищення рівня науково-дослідної діяльності ЗВО та інноваційності освітньої сфери, регулювання реального обсягу самостійної роботи для студентів, накопичувальної системи оцінок у процесі навчання, автономії українських ЗВО.

Вивчення сучасних наукових підходів до визначення понять «якість освіти» та «якість вищої освіти» засвідчує про відсутність одностайності у їх трактуванні, акцентуючи при цьому на різних чинниках, факторах, умовах, підходах, значеннях, параметрах та можливостях. Ми вважаємо, що поняття понять «якість освіти» та «якість вищої освіти» швидше за все узгоджуються із сукупністю різних складових (результат, процес та освітнє середовище), які відповідають різноманітним освітнім потребам, меті, вимогам, нормам (стандартам), умовам, адже якість освіти у цілому відображає якісні зміни у навчальному процесі та в навколишньому середовищі, які можна зафіксувати як покращення рівня знань, умінь та навичок.

Аналіз різних аспектів якості освіти у контексті інноваційного розвитку вищої школи України доводить до думки, що освіта повинна стати цікавим і захоплюючим процесом, який насправді сприяє особистісному і професійному зростанню людини. Це підтверджує вивчення еволюції забезпечення якості вищої освіти у країнах ЄС.

Дослідження виокремлює характерні ознаки вищої освіти України, що виникають у процесі освітніх реформ та інноваційного розвитку. Їх порівняння та аналіз дозволяє загострити увагу на питаннях консерватизму та певній невідповідності вищої освіти тенденціям глобалізації, комерціалізації та споживчим перевагам у змісті вищої освіти, недостатній вмотивованості та мобільності студентів і викладачів, впровадження новітніх методів і технологій навчання, необхідності автономізації університетів, недостатньому рівні інноваційного розвитку та віртуалізації закладів освіти, певною невідповідністю професійної освіти вимогам ринкової економіки та сучасним викликам суспільства.

Вивчення сучасного рівня забезпечення якості вищої освіти в Україні в умовах інтеграції національної освітньої системи до європейського простору дозволяє стверджувати про вагомі здобутки європейських країн, які заклали важливу основу для формування і зміцнення єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти, створивши систему забезпечення якості вищої освіти та розробивши єдині критерії для її оцінювання. Результатом цього є сприяння посиленню довіри до системи вищої освіти, що має важливе значення для покращення та забезпечення її якості, модернізації підготовки фахівців, активізації академічної мобільності, сприяння працевлаштуванню випускників закладів вищої освіти в Україні.

Також визначено особливості нормативно-правового регулювання щодо забезпечення якості вищої освіти в Україні. Аналіз документів, які регулюють особливості нормативно-правового забезпечення якості вищої освіти в Україні, встановлює чітку орієнтацію їх основних положень у європейському форматі та провідну роль у розвитку національних систем забезпечення якості вищої освіти. Приміром, це вирізняється значною кількістю прийнятих постанов, законів, стратегій розвитку, більшість з яких мають налагоджений механізм реалізації, проте окремим притаманний декларативний характер, зокрема, щодо дефініцій освітніх понять у сфері державної політики.

Шляхи забезпечення якості вищої освіти в Україні вирізняються своєю різноманітністю та всеосяжністю, наголошуючи на питаннях можливого запозичення та корисності європейського освітнього досвіду, низки зовнішніх та внутрішніх чинників, бар'єрів, особливостей конкурентоздатності на ринку освітніх послуг тощо. Умовами забезпечення цих шляхів, насамперед, є сприятлива навчальна атмосфера у ЗВО, відкритість та прагнення кардинальних змін, впевненість у майбутньому, активна участь усіх суб'єктів освітнього процесу у забезпеченні якості освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Глобальні тренди розвитку освіти XXI ст. *Вища освіта України*. 2019. № 2. С. 5–14.
2. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу). *Вища освіта України*. 2001. № 1. С. 11–17.
3. Антонюк Т. Якість освітніх послуг як головна умова конкурентоспроможності української системи вищої освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка [зб. наук. праць]*. 2010. № 14. С. 33–36.
4. Архипова С. П. Якість освіти у контексті вимог сучасності. *Вісник Черкаського університету: наук. журнал*. 2008. Вип. 135. С. 11–14.
5. Бабин І. І. Забезпечення якості вищої освіти: європейський, національний та інституціональний рівні. *Наука і освіта*. 2011. №1. С. 7–13.
6. Біляковська О. Категорія «якість освіти» у науковому дискурсі польських дослідників. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2018. Вип. 20. Т. 1. С. 92–96.
7. Біляковська О. Якість освіти: до генези поняття. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 76 (1). С. 24–28.
8. Богачевська І., Карпенко М. Болонський процес в Україні: стан і проблеми реалізації. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/May08/09.htm> (дата звернення: 12.12.2019).
9. Боголіб Т. М. Розвиток інноваційної економіки і елітна освіта. URL: http://www.dissertlib.com/left_menu%20papka/rozvitok.php (дата звернення: 24.03.2020).

10. Бутова Н. О. Сутність і структура поняття «якість освітнього процесу» у філософській та психолого-педагогічній літературі. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_1_2
11. Дебич М. Якість вищої освіти в умовах інтернаціоналізації. *Вища освіта України*. 2019. № 3. С. 76–84.
12. Денисенко М. П., Бреус С. В. Вища освіта в Україні: проблеми і перспективи. *Вчені записки Університету “КРОК”*. 2013. Вип. 33. С. 17–24.
13. Державна національна програма “Освіта”. Україна. XXI століття”. Київ, 1994.
14. Дробноход М. Сьогодення і проблеми вищої школи України. URL: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Drobnokhod2.htm> (дата звернення: 20.01.2020).
15. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
16. Забезпечення якості вищої освіти: європейські кращі практики для України (2011) [Електронний ресурс] [Автор. кол.: Г. Воскобойникова, М. Головянко, С. Гришко, О. Джеджора, Т. Добко та ін.] ; Упоряд. Т. Добко. URL: <http://education-ua.org/ua/analytics/305-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti-evropejski-krashchi-praktikidlya-ukrajini> (дата звернення: 24.03.2020).
17. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.help/law/1556-VII> (дата звернення: 21.04.2020).
18. Зіньковський Ю. Ф. Вищий навчальний заклад (ВНЗ). Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 100-101.
19. Іванова С. В. Європейський досвід створення ефективної системи контролю та оцінки якості вищої освіти в Україні. *Наук. записки Тернопільського нац. педаг. ун-ту. ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2016. № 3. С. 148–155.

20. Івануха Т.В. Забезпечення якості вищої освіти: європейський та національний рівень. Матеріали студентських наукових конференцій кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи «Актуальні проблеми української освіти». Львів: Малий видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. Вип. 13. 2020. С. 26–28.

21. Квек М. Національна держава, глобалізація та Університет як модерний заклад. *Ідея Університету: Антологія*. Львів : Літопис, 2002. С. 269–294.

22. Клепко С. Модернізаційні процеси в сучасній освіті. Київ : Шк. світ, 2008. 120 с.

23. Клімова Г. П. Забезпечення якості вищої освіти як пріоритетна детермінанта становлення інноваційного суспільства в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 2 (33). С. 65–73.

24. Клімова Г. П. Якість вищої освіти: європейський вимір. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія Філософія. 2016. № 1 (28). С. 203–210.

25. Ковтун О., Сидоренко С. Незалежне оцінювання якості освітніх послуг здобувачами вищої освіти: досвід та перспективи. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2018. № 1 (13). С. 52–60.

26. Коломицева О. В., Опаленко А. М. Трисекторна модель вищої освіти України. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки*. 2019. Вип. 54. С. 67–77.

27. Корсак К. В. Вища освіта. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 98-100.

28. Кремень В. Г. Якісна освіта в контексті загальноцивілізаційних змін. *Педагогіка і психологія*. 2007. № 212(55). С. 5–17, 37.

29. Лігум Ю. С. Якість освіти і новітні технології навчання в контексті інтеграції в європейський освітній простір. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 2 (71). С. 22–27.

30. Лісова С. В. Проблема забезпечення якості вищої освіти з позицій системного підходу. *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: Монографія* / За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 160–172.

31. Матієнко С. С. Сучасні проблеми сфери вищої освіти України. *Актуальні проблеми економіки і управління в сучасних соціально-економічних умовах: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 02–03 жовтня 2012 р.*, Дніпропетровськ: Герда. 2012. С. 22–24.

32. Михайличенко І. Тенденції розвитку вищої педагогічної освіти в Україні (середина ХХ – початок ХХІ ст.). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 9 (83). С. 145–156.

33. Опар Н. В. Особливості нормативно-правового забезпечення якості вищої освіти в Україні в умовах євроінтеграції. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_1_22

34. Освіта України в ХХІ столітті: проблеми та перспективи розвитку. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-13090-1.html> (дата звернення: 10.04.2020).

35. Полянский В. К. Качество образования. Москва : Наука, 1999. 221 с.

36. Поташник М. М. Демократизация управления школой. Москва : Знание, 1990. 77 с.

37. Почтовюк А. Б. Основні передумови реформування сфери вищої освіти. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2015. Вип. 11(1). С. 147–152.

38. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. *Офіційний вісник України*. 2013. № 50. Ст. 1783.

39. Пшенична Л. Забезпечення якості вищої освіти в контексті імплементації Закону України «Про вищу освіту». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2017, № 2 (66). С. 113–128.

40. Рарог Ю. В. Сучасні тенденції в реформуванні вищої школи в розвинених країнах світу. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія»*. 2001. Т. 19 : Політичні науки. С. 59–64.

41. Рогова Т. В. Проблема управління якістю освіти в науковій літературі та освітній практиці. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2015. Вип. 51. С. 211–218.

42. Сігаєва Л. Є. Сучасні підходи до якості освіти: теоретичний підхід. *PROFESSIONAL EDUCATION: methodology, theory and technologies*. 2016. № 4. С. 213–229.

43. Сидоренко Н. Внутрішнє забезпечення якості вищої освіти в Україні як суспільно-історичний пріоритет. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 4 (31). С. 81–86.

44. Силадій І. Нові тенденції в розвитку вітчизняної освіти. *Вища освіта України*. 2017. № 1. С. 59–64.

45. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ : ТОВ «ЦС», 2015. 32 с.

46. Субетто А. Качество образования: проблемы оценки и мониторинга. *Образование*. 2000. №2. С. 62 – 66.

47. Тализін М. Проблеми якості освіти. Київ : Наукова думка, 2006. 112 с.

48. Ткач Д. Організація інноваційної діяльності у виші як умова підвищення якості освіти. *Вища школа*. 2015. № 4/5. С. 13–19.

49. Третьяков Л. Н. Проблемы качества образования. Москва : Наука, 1996. 243 с.

50. Турчин Я. Болонський процес та зона вільної торгівлі з ЄС: спільне для України?! URL: <http://blogs.korrespondent.net/users/blog/areal90/a88554> (дата звернення: 02.03.2020).

51. Уложенко В. Правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2019. № 7. С. 113–119.

52. Хайнацька Ю. Ю., Гордеева Т. А. Аналіз фінансування видатків на освіту в Україні. URL: <http://intkonf.org/haynatska-yuyu-gordeeva-ta-analiz-finansuvannya-vidatkiv-na-osvitu-v-ukrayini/> (дата звернення: 05.02.2020).

53. Цимбалюк І. М. Психологія управління. Київ : ВД «Професіонал», 2008. 624 с.

54. Шишов С. Е., Кальней В. Школа: мониторинг качества образования. Москва : Педагогическое общество России, 2000. 320 с.

55. Якимчук О. Досягнення та суперечності реалізації «Національної доктрини розвитку освіти у ХХІ ст.». *Вища освіта України*. 2019. № 1. С. 62–67.

56. Яременко П. С. Якість освіти в Україні. Київ : Лібра, 2001. 57 с.

57. Dąbrowa-Szeffler M. Problemy zapewnienia jakości kształcenia w literaturze i w praktyce szkół wyższych. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. 2005. Nr. 2 (26). S. 107–122.

58. Harvey L. Defining quality. L. Harvey, D. Green. *Assessment and Evaluation in Higher Education*. 1993. V. 18 (1). P. 9–34.

59. The EFQM Excellence Model. URL: <http://www.ddexcellence.com/About%20Excellence/EFQM%20Excellence%20Model.htm>.

60. The European Higher Education Area. Join Declaration of the Ministers of Education. Bologna, 1999.

61. Pelikan J. The idea of the university: a reexamination. New Haven: Yale University Press, 1992. 238 p.